

H

Tijdschrift over de geschiedenis van
Heemstede en Bennebroek

eerlijk Heden

Jaargang 42- voorjaar 2015 – nummer 164

Prijs € 4,95

Heemstede in actie: 'Eet soep voor Puttershoek'

George van Raemdonck, een flamboyante Belg in Heemstede

Luchtgevecht boven Bennebroek, 3 mei 1943

Annie Klots: een bijzondere juf met een bijzonder

grafmonument

Van lood en zink tot gloeilampen:

de firma G. Rekoert Het 'Adriaen Pauwhuis' en de

blekersfamilie Visser

De kanonnen van Bennebroek

Inhoud

Heemstede in actie: 'Eet soep voor Puttershoek' <i>Marian Prins</i>	3
George van Raemdonck, een flamboyante Belg in Heemstede <i>Anja Kroon</i>	11
Luchtgevecht boven Bennebroek, 3 mei 1943 <i>Martin Bunnik</i>	18
Annie Klots: een bijzondere juf met een bijzonder grafmonument <i>Marc de Bruijn</i>	23
Van lood en zink tot gloeilampen: de firma G. Rekoert <i>Marloes van Buuren</i>	27
Het 'Adriaen Pauwhuis' en de blekersfamilie Visser <i>Ellen Kerkvliet</i>	34
De kanonnen van Bennebroek <i>Martin Bunnik</i>	40
Van het bestuur	
Uitnodiging voorjaarsbijeenkomst en ledenvergadering van de HVHB	43
Nominaties Burgemeester David Eliza van Lennep Erfgoedprijs	44
Jaarverslag 2014 van de Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek	46
Excursie en rectificaties	49
Cultuurhistorie leidend in beheerplan Groenendaal	50
Interessant om te lezen	51

Voor uw agenda

4 juni	Voorjaarsbijeenkomst HVHB, 20.00 u, raadhuis Heemstede
10 juni	Excursie Hildebrandmonument, Haarlem
12 augustus	Wandeling langs geveltekens, Haarlem
12 september	Open Monumentendag, thema Kunst en ambacht
13 oktober	Bezoek aan Noord-Hollands Archief
19 november	Najaarsbijeenkomst HVHB, 20.00 u, 't Trefpunt, Bennebroek

Bestuur

Jaap Verschoor, voorzitter
Gerard Bettink, secretaris
Tjarko Rookmaker, penningmeester
en ledenadministratie
Daan Kerkvliet, karakterbehoud
Marc de Bruijn, communicatie en PR
Gerry Weijers-van Vugt,
evenementencommissie
Marloes van Buuren,
redactie HeerlijkHeden

Secretariaat en contact

Gerard Bettink
Van Merlenlaan 40 / 2101 GE Heemstede
023 528 47 41 / secretaris@hv-hb.nl

Ledenadministratie en abonnementen

Tjarko Rookmaker
Raadhuisplein 6 / 2101 HB Heemstede
023-5470797 / administratie@hv-hb.nl

Redactie HeerlijkHeden

Marloes van Buuren (eindredactie)
Frans Harm
Ellen Kerkvliet-van Holk
Anja Kroon-van Helden
Klaartje Pompe

redactieadres

Richard Holplein 10 / 2102 EP Heemstede
023 529 07 56 / redactie@hv-hb.nl

Commissie communicatie

Marc de Bruijn
Louis Goulmy
Stephanie Haveman
Harry Opheikens
Theo Out
Annemarie Thoolen
(communicatie@hv-hb.nl)

Commissie karakterbehoud

Michel Bakker
Martin Bunnik
Maarten Georgius
Daan Kerkvliet
Hans Luiten
Martin Pulleman
Hugo Reumkens
Rob Zieltjens
(karakterbehoud@hv-hb.nl)

Evenementencommissie

Joke Dondorp
Marijke van Donge-Last
Theo Jonckbloedt
Tineke Mascini-Maartense
Gerry Weijers-van Vugt
(evenementen@hv-hb.nl)

Historische commissie

Ruud Bannink
Martin Bunnik
Hillebrand de Lange
(historischecommissie@hv-hb.nl)

Fotografie

Theo Out

Bestellen uitgaven HVHB (boeken en tijdschriften)

bestellen@hv-hb.nl

Website

www.hv-hb.nl
Webmaster: Harry Opheikens
(webmaster@hv-hb.nl)

Vormgeving HeerlijkHeden

Peter Verwey Grafische Producties bv, Heemstede

Drukwerk HeerlijkHeden

Ten Brink, Meppel

© Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of worden overgenomen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek (contact: redactie@hv-hb.nl).

Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek

Doelstelling en activiteiten

Het bevorderen van kennis over en belangstelling voor de geschiedenis van Heemstede en Bennebroek en de zorg voor het karakterbehoud van hetgeen van historische, stedenbouwkundige, architectonische en/of landschappelijke betekenis is. De vereniging geeft het kwartaaltijdschrift HeerlijkHeden en historische publicaties uit, organiseert excursies, geeft lezingen, werkt mee aan de jaarlijkse Open Monumentendagen en is alert op de instandhouding van karakteristieke elementen in beide gemeenten.

Lidmaatschap en abonnementen

Aanmelding, opzegging en adreswijziging bij de ledenadministratie of via www.hv-hb.nl. Het lidmaatschap loopt jaarlijks door, tenzij u schriftelijk opzegt vóór 1 november.

De contributie is € 18,- per jaar (of zoveel meer als u zou willen geven), na ontvangst van een nota over te maken op NL03 INGB 0000 273506 (IBAN) ten name van penningmeester Hist. Ver. Heemstede-Bennebroek.

Buitenlandse leden betalen een toeslag vanwege de hogere verzendkosten. (Het BIC-nummer is: INGBNL2A.)

HeerlijkHeden

HeerlijkHeden verschijnt viermaal per jaar. De naam van het tijdschrift verwijst naar de heerlijkheden Heemstede en Bennebroek, die in de voorbije eeuwen onder het gezag van een ambachtsheer stonden. De H, twee keer als hoofdletter geschreven, geeft aan dat het ook 'heden' nog 'heerlijk' is in deze plaatsen te wonen. Het silhouet achter op het omslag geeft van links naar rechts een aantal kenmerkende gebouwen van Bennebroek en Heemstede weer.

Heemstede in actie: 'Eet soep voor Puttershoek'

Marian Prins

Na de Watersnoodramp in 1953 adopteerde Heemstede de grotendeels ondergelopen gemeente Puttershoek in de Hoekse Waard. Het hele jaar gonsde het dorp van de hulpacties, waarbij veel inwoners zich inzetten. Marian Prins kwam op het spoor van Nel Korres die als kind in de zomer van 1953 bij hen thuis in Heemstede logeerde. Bij een ontmoeting in Puttershoek kwamen de bijzondere verhalen van vroeger naar boven.

In augustus 1953 boden veertig Heemstedse gezinnen onderdak aan 45 Puttershoekse kinderen. Ook bij ons thuis logeerden twee meisjes, terwijl ons gezin toch al zes kinderen telde en een zevende op komst was. Mijn zus Wil woont sinds een paar jaar in de Hoekse Waard en ontmoette daar bij toeval een van onze logees, Nel Korres. Wil bezocht ook de Stichting Oud-Puttershoek, waardoor de bal ging rollen. En zo reisde ik met mijn zussen Wil en Hannie op 15 januari naar Puttershoek. Bij de stichting werden we gastvrij ontvangen door bestuurslid Jan Groeneveld. Hij zat in 1953 op de MULO en de logeerpartij was alleen voor kinderen van de lagere school. Maar er waren vier 'kinderen' aanwezig die wel in Heemstede verbleven: de broers Piet en Nico de Jong (destijds 11 en 9 jaar) en Nel Korres met haar broer Jaap (7 en 9 jaar). Het werd

▼ *Het stationnetje van de Rotterdamse Tram Maatschappij op de grens Puttershoek-Maasdam.*

een fantastische middag, met bijzondere verhalen, veel oude foto's en tot slot een rondrit door het dorp.

▲ *Het in 1953 overstroomde gebied met in de Hoekse Waard, ten zuiden van Rotterdam, Puttershoek.*

Puttershoek onder water

Bij Piet en Nico thuis zijn ze tot 1 februari 1953 wel wat gewend. Ze wonen aan de dijk, op het Weverseinde. Het water van de Oude Maas stroomt daar wel vaker over de straat, dan gebruik je zandzakken. De stenen 'beer' langs de weg houdt bovendien het ergste tegen. Maar die zondagochtend is het erger dan anders. 'We hadden een buitentrapp en vader zei dat water tot een bepaalde tree geen probleem was', vertelt Piet. 'Elke keer stond het bijna zo hoog, maar als ergens een dijk doorbrak en een polder volliep, zakte het weer. Op een gegeven moment werd het toch gevaarlijk en zijn we gevlucht.'

Jaap en Nel wonen op een boerderij achteraf. 's Nachts om half zes moeten ze

zich aankleden en daarna lopen ze hand in hand over de dijk naar het dorp. Nel heeft er verschrikkelijke herinneringen aan. 'In ons huis stond het water anderhalve meter hoog. En toen vluchtten we samen, in het donker en de gierende wind.' Ze lopen op de beer, wat anders nooit mag. 'Maar er was niemand om het ons te verbieden', zegt Jaap. Veilig aangekomen bij tante Lena krijgen ze thee en beschuit. Ondertussen heeft hun vader de dieren de dijk op geleid. 'Naar de suikerfabriek, later ging hij daar melken', weet Nel. 'Er is bij ons geen dier verdronken.' Jaap en Nel herinneren zich ook de weken na de ramp nog goed. 'Toen het water ging zakken, dreef er van alles rond', vertelt Nel. 'Mijn moeder vond een grote pan met deksel en al. Ze gebruikte hem daarna altijd om erwtensoep in te koken.' Het gezin is heel veel kwijtgeraakt. 'Als je iets niet kon vinden, dan zeiden mijn ouders altijd: Dat is verdronken.'

Ook het ouderlijk huis van Jan heeft flinke schade opgelopen. 'We konden er zeker vier weken niet in, eerst moest de polder worden leeggepompt. Al die tijd woonden we bij mijn opa en oma.'

▼ 'De beer', de muur links, beschermde het Weverseinde normaal gesproken tegen hoog water van de Oude Maas.

Heemstede komt in actie

Zodra de ernst van de ramp duidelijk wordt, komen er Heemstedenaren in actie. Al op zondagmiddag 1 februari vertrekt een groep jonge mannen met een bus en een vrachtwagen naar Zeeland. Van Openbare Werken krijgen ze laarzen en schoppen mee.

Na een oproep op de radio voor een landelijke collecte en inzameling van goederen gaat ook de gemeente aan de slag. Op maandag 2 februari rijdt een geluidswagen door het dorp, vergezeld door een vuilnis- en een brandweerauto. Hannie Prins (toen 7) kan het zich nog goed herinneren: 'Mijn vader holde naar buiten om te zeggen dat ze even moesten wachten en daarna naar boven om dekens te halen. Als wij het later koud kregen, sliepen we met jassen over onze bedden. Maar wat maakt dat uit, als je het maar warm hebt.' Alle ingezamelde goederen worden opgeslagen in het katholieke Verenigingsgebouw aan de Herenweg. Vrijdag 6 februari is bovendien al 46.000 gulden opgehaald. Verder zijn er losse acties, zoals een gift van 5.000 kg hooi van zeven Heemsteedse boeren en gasmeters van het lokale gasbedrijf. Ruim vijfhonderd gezinnen bieden spontaan onderdak aan. Uiteindelijk komen er 31 evacués die ruim een maand blijven.

Intussen heeft de gemeente geld voor noodhulp vrijgemaakt, vooruitlopend op een adoptieplan van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Volgens dit plan wordt Heemstede op 21 februari gekoppeld aan Puttershoek in de Hoekse Waard. De burgemeester van Puttershoek voelt zich eerst wat bezwaard: andere gemeenten zijn nog veel ernstiger getroffen. Toch neemt hij de hulp dankbaar aan.

Praktische hulp

Als een gemeentedelegatie eind februari Puttershoek bezoekt, treffen ze een dramatische situatie aan. Er zijn gelukkig geen doden gevallen, maar circa 80% van het grondgebied heeft onder water gestaan. Van de 650 woningen en boer-

derijen zijn er meer dan tweehonderd verwoest of beschadigd. In gebouwen aan de laaggelegen straat Erven, zoals de kleuterschool en het wijkgebouw van het Groene Kruis, staat het water nog steeds een meter hoog.

Nu er een duidelijk doel is, pakt de gemeente Heemstede alles voortvarend aan en wordt 80.000 gulden beschikbaar gesteld. De hulp is heel praktisch. Elk getroffen gezin krijgt twee mud kolen om het huis droog te stoken, twee in Heemstede afgedankte vuilniswagens worden omgebouwd tot een goed bruikbare vuilniswagen, de kleuterschool en het Groene Kruis ontvangen geld voor een nieuwe inventaris. Heemstedse stratenmakers en timmerlieden gaan tijdelijk in Puttershoek aan de slag. De gemeente plaatst begin mei ook tien noodwoningen. 'Het werd een parkje dat we Groenendaal noemden', vertelt Jan. 'Die woningen zijn later van lieverlee gesloopt. Een paar grotere, die we vanuit Noorwegen kregen, worden nog steeds bewoond.' Voor het enige hert uit de herenkamp Rustenburg dat de ramp heeft overleefd, regelt de gemeente Heemstede twee hinden.

Heemsteeds actiecomité

Ook particuliere Heemstedenaren komen in actie. Op 25 maart installeert burgemeester Van Rappard een comité. Voorzitter wordt de heer De Lange; hij bood op 1 februari al hulp in het rampgebied. Andere leden zijn onder meer kapelaan Bakker, dominee Oskamp en huisarts Van Lier.

Op 31 maart reist het dagelijks bestuur

▲ Een van de tien noodwoningen die Heemstede ter beschikking stelde. Het parkje waar ze werden geplaatst werd Groenendaal genoemd.

◀ Praktische zaken waren heel welkom, zoals deze vuilniswagens.

▲ Op 16 april 1953 bezoeken 271 Puttershoekse vrouwen de Flora in Groenendaal.

naar Puttershoek, waarbij ook ingezamelde huisraad, kleding en speelgoed worden meegenomen. De Lange is erg doortastend. Ondanks een startkapitaal van slechts driehonderd gulden nodigt hij Puttershoekse huisvrouwen uit voor een bezoek aan de bloemententoonstelling Flora in Groenendaal. Twee weken later, op 16 april, zitten 271 vrouwen bij het Verversingshuis (nu restaurant Landgoed Groenendaal) aan de door Uytendaal aangeboden koffie met cake. Na een wandeling over de Flora volgt een diner en daarna nog een bezoek aan 'Lichtstad Haarlem'. Het bezoek maakt grote indruk. 'Mijn moeder heeft het er tot aan haar dood over gehad', vertelt Jan.

► Militairen uit de Ripperdakazerne in Haarlem helpen bij het transport en de verkoop van de soep op het Julianaplein.

'Ze kwam nooit ergens, ze was echt van de oude stempel. Nu ging ze ineens een dagje uit. Ze vond het vooral bijzonder dat ze na het diner nog eens koffie met gebak kreeg.'

Begin april zijn allerlei initiatieven in gang gezet, vaak in samenwerking met derden, zoals militairen van de Haarlemse Ripperdakazerne. Al op 9 april start de actie 'Eet soep voor Puttershoek'. Onder begeleiding van een drumband rijden legertrucks 4.000 liter erwtensoep door Heemstede, te koop voor 1 gulden per liter. Het is zo op. Bij de volgende twee soepacties, op 12 mei en 15 december, wordt er meer gekookt. Een tweede succesvolle publieksactie is de verkoop van bloemen. Op 17 april gaan vrijwilligers de huizen langs met 70.000 bosjes narcissen, geschonken door Heemstedese kwekers. Op 7 mei volgt de verkoop van Darwintulpen. Ook bij deze acties worden trucks van het leger ingezet.

De maanden daarna staat Heemstede in het teken van hulp aan Puttershoek. Sportverenigingen, middenstanders, particulieren, iedereen komt in actie. Met een gedicht worden inwoners opgeroepen om een puzzel op te lossen en de gevonden slagzin in te sturen op een extra gefrankeerde briefkaart.

Het ingezamelde geld wordt onder meer gebruikt om getroffen ondernemers te helpen. Muzikleraar en dirigent Smit is zijn inboedel, maar ook alle

muziekinstrumenten en boeken kwijt. Jan: 'Met jullie hulp kon hij weer een piano en een accordeon kopen en zijn praktijk opbouwen.' Als dank treedt Smit op 21 juli met twee Puttershoekse verenigingen op in de muziektent in Groenendaal. Het bezoek leidt tot een langdurende band met het Heemstedse fanfarecorps Excelsior. In augustus volgt een tegenbezoek en zelfs in 1959 is er nog een uitwisseling. Piet speelt dan mee met de drumband.

Logeerpartij

En dan komen van 3 tot 11 augustus 45 Puttershoekse jongens en meisjes voor een vakantie naar Heemstede. Via de kerken zijn gastgezinnen geworven: 25 kinderen gaan naar een protestant gezin, 20 naar een katholiek. Een volledige indeling op geloof was volgens Jaap niet mogelijk: 'Er waren bij ons bijna geen katholieke gezinnen.' De broers Nico en Piet logeren in twee huizen naast elkaar op de Mozartkade. 'Hele deftige mensen, maar erg lief', vertelt Nico. 'Wij vonden het wel heel gek dat ze weinig contact hadden. Eén van de buurmannen lag in het ziekenhuis en dat wisten de burens niet eens. Bij ons thuis wist iedereen alles van elkaar, je liep zo bij elkaar binnen.' Vooral zijn broer Piet heeft een fantastische tijd. 'Mijn gastmoeder nam me overal mee naar toe. Tussendoor ging ik naar een jongen in een groot huis om de hoek. Hij had van alles: radiografisch bestuurbare auto's, een portofoon. Ik vond het allemaal geweldig. En toen ik naar huis ging, kreeg ik van mevrouw een envelop mee met honderd gulden voor mijn moeder.'

Voor Nel is de goedbedoelde vakantie niet zo'n succes. Ze is nog nooit van huis geweest, heeft traumatische herinneringen aan de ramp en moet nu ineens naar Heemstede. 'Het klinkt onaardig, maar ik wilde helemaal niet logeren, hoewel er veel leuke meisjes woonden en de ouders heel gastvrij waren.' Hannie herinnert zich dat haar vader voor Nel en de tweede logé Ria nieuwe schoenen ging kopen bij het Brabants Schoenenhuis aan

Oproep voor het oplossen van een puzzel

*Wij hebben Puttershoek geadopteerd;
Wij hebben liters snert geconsumeerd;
Wij aten oliebollen met dozijnen!
Wij hebben van de bonensoep gesmuld;
En onze vazen hebben we gevuld;
Met Flora's kind'ren, schoon van kleur en lijnen!
Wij hebben tong en neus en oog gestreeld;
Nú wordt het tijd dat ook de geest meespeelt;
Om 't leed van Puttershoek te doen verdwijnen!*

- John Lingwy-

de Binnenweg. 'De oude waren door het 'soate woater' niet goed meer; ik vond dat die meisjes heel gek spraken.'

Nels broer Jaap logeert met een tweede jongen bij een gezin in de Talmastraat waar de kinderen net het huis uit zijn. 'Mijn gastmoeder had last van het lege nest, daarom had haar huisarts geadviseerd om twee logees te nemen. Ze was aardig, maar vond het heel vermoeiend. We moesten al om half acht naar bed!'

Voor de kinderen worden allerlei uitjes georganiseerd: Artis, Kraantje Lek, met de boot door Haarlem. Nico herinnert zich de eerste prijs die hij won bij een wedstrijd zandfiguren maken op het strand in Zandvoort. In Heemstede zelf is ook van alles te beleven. Zo mogen de logees gratis zwemmen. 'In een stenen zwembad', denkt Nel nog te weten. 'Wij zwommen thuis altijd gewoon in de Binnenmaas.' Jaap vindt het vooral bijzonder dat er niet gemengd gezwommen wordt. Bij het zwembad laten de kinderen het karton zien dat met een touwtje om hun nek hangt. 'Daarop stonden naam en adres van ons gastgezin, voor als we de weg kwijtraakten', vertelt Piet. 'Maar het bood meer voordelen dan zwemmen. Als je een ijsboer tegenkwam en hij zag je karton, dan kreeg je een gratis ijsje.'

Op 11 augustus is de vakantie weer voorbij. Na een maaltijd in het Verversingshuis gaan alle kinderen met de

▲ De kinderen droegen een kaart om de hals met daarop hun naam en het adres waar ze logeerden.

autobus naar huis. Vooral voor Piet is het wennen, na tien dagen met een luxe leventje. 'Ik was niet meer te handhaven, een beetje verpest. Ze noemden me ook nog lange tijd porto-Piet.' Hij krijgt daarna ook nog bijzonder bezoek: zijn gastouders komen langs met een sportauto met open dak. 'Spiksplinter-nieuw, er stond 200 km op de teller.' Zijn moeder ontvangt opnieuw een envelop met inhoud.

▲ De eerste prijs in de wedstrijd zandsculpturen maken!

Resultaat acties

Na het logeren gaan de acties door. Begin oktober is er een driedaags Puttershoekfestival in de Jan van Goyenstraat. Er is vuurwerk en een markt waarop 1.000 lepeltjes, 500 tegeltjes en 500 bonbonschaaltjes met de gemeentewapens van Heemstede en Puttershoek worden verkocht. Een loterij heeft als hoofdprijzen een radio en een coupon stof. Het festival levert maar liefst 10.000 gulden op.

Begin 1954 wordt de balans opgemaakt. De acties hebben ruim 37.000 gulden opgebracht, waarvan een groot deel al is besteed. Van het restant wordt in Puttershoek een speeltuin aangelegd die op 10 juni 1954 officieel wordt geopend. De leden van het comité ontvangen van de

▲▼ Voor het goede doel verkocht het comité tegels, bonbonschaaltjes en theelepeltjes.

burgemeester een watersnoodmedaille en voorzitter De Lange houdt een emotionele afscheidsrede. Daarna gaat het gezelschap naar de Erven: dit zandpad is door de gemeente Heemstede bestraat, de sloot is gedempt. De nieuwe naam wordt onthuld: Laan van Heemstede.

De jaren na de ramp

Na de afsluiting van de acties keert in Heemstede de rust terug. In Puttershoek zijn ze voorlopig echter niet klaar met de gevolgen. 'We moesten elk jaar opnieuw behangen', vertelt Jan. 'Dat water trekt in de muren en dat gaat er nooit meer uit.'

► Onthulling van de straatnaam Laan van Heemstede, 10 juni 1954.

Nog veel ingrijpender is de uitvoering van het Deltaplan. Drie dagen voor de ramp was een eerste plan gepresenteerd, drie weken daarna start een commissie met de uitwerking. Voor Puttershoek betekent de dijkverhoging dat een groot deel van het dorp moet worden gesloopt. Daarbij ook het Weverseinde waaraan Piet en Nico wonen. Tussen 1960 en 1965 verdwijnen 170 woningen, meer dan 20 winkels en bedrijven, een kerk en een school. 'En achteraf was die hoge dijk door het afsluiten van de zeearmen niet eens nodig geweest', aldus Jan. Gelukkig blijven de 16de-eeuwse haven en een

▲ Voorzitter van het hulpcomité De Lange en de burgemeesters Van de Ploeg en Van Rappard bij de opening van de speeltuin in Puttershoek, 10 juni 1954.

▲ Als dank voor de hulp uit Heemstede schonk het Groene Kruis uit Puttershoek dit geborduurde aandenken.

► Puttershoek heeft nog steeds z'n Laan van Heemstede.

deel van de oude dorpskern wel gehandhaafd.

Herinneringen

In 2003, vijftig jaar na de Watersnoodramp en de adoptie, bezocht een delegatie van de gemeente Heemstede nogmaals Puttershoek. Daar was een mooie tentoonstelling ingericht, waarbij ook het borduurwerk hing. De gemeente Heemstede liet een boekje maken waarin alle acties werden beschreven. Tien jaar later, in 2013, publiceerde de Stichting Oud-Puttershoek een herdenkingsboek, samen met de Historische Vereniging 's Gravendeel.

Anno 2015 bestaat de laaggelegen Laan van Heemstede nog steeds, net als de woning van muzikleraar Smit. Het gebouw van het Groene Kruis is nu een woonhuis, de oude functie herken je in het glas-in-lood. In de dorpskern ligt de

geschonken speeltuin, met daarnaast de overgebleven Noorse 'noodwoningen'. Bij de stichting Oud-Puttershoek is nog van alles te zien over de ramp, de adoptie en de acties. Wij eindigden ons bezoek in Het Veerhuys aan de oude haven. In dit café groeide de bekendste Puttershoekse op, de schaatser Kees Verkerk.

Andere opvallende acties van/voor Heemstedenaren

- 4 voorstellingen in het nieuwe Minervatheater
- voetbalwedstrijd met aftrap van Fanny Blankers-Koen en gefloten door Kick Smit
- rampzegelactie van winkeliersvereniging
- gift van 1.000 gulden van de melkboeren
- Van Assema levert gratis drukwerk
- inzameling van 'gezellige' kledjes voor Puttershoek
- poppenkast voor 350 kinderen in Puttershoek
- 64 Puttershoekse gezinnen ontvangen een kerstpakket en kinderkleding

Bronnen

Herinneringsboekje Heemstede adopteert Puttershoek in het rampjaar 1953, gemeente Heemstede, januari 2003.

Golven van herinnering, 60 jaar na de watersnoodramp van 1953; Historische Vereniging 's-Gravendeel en Stichting Oud-Puttershoek, 2013.

Met dank aan Jan Groeneveld en Karel Westdorp van de Stichting Oud-Puttershoek en Piet en Nico de Jong en Nel en Jaap Korres (Jaap Korres is op 7 april onverwachts overleden).

George van Raemdonck, een flamboyante Belg in Heemstede

Anja Kroon

De Vlaamse tekenaar en schilder George van Raemdonck, bij veel mensen bekend van de strip 'Bulletje en Bonestaak', kwam in oktober 1914 met zijn gezin als vluchteling naar Nederland. Bijna vijf jaar woonde hij in Aerdenhout en Heemstede en daarna nog negen jaar in het Noord-Brabantse Halsteren.

In de dagen rond de Val van Antwerpen op 10 oktober 1914 vluchtten circa een miljoen Belgen naar ons land. In oktober 1914 ving het Vluchtelingencomité in Bloemendaal 640 vluchtelingen op. Onder hen was de jonge kunstenaar George van Raemdonck (1888-1966) met zijn vrouw Adriana Denissen en hun dochtertje Paula. Een aantal Belgen werd ondergebracht in het leegstaande hotel Hartelust, maar net als in Heemstede stelden ook veel mensen hun huis beschikbaar. Volgens de adreslijsten die het Comité in Bloemendaal opstelde, heeft Van Raemdonck op drie verschillende particuliere adressen gewoond. Het is goed mogelijk dat hij zelf heeft kunnen aangeven graag naar Bloemendaal te gaan. Hij kende, volgens zijn biograaf Jos Rampart, Anna de Vries-Feijens, een jonge vrouw die op de Koe-duinweg woonde, maar eerder in België verbleef. Bovendien kende hij de Antwerpse beeldhouwer Albéric Collin die ook met zijn gezin in Bloemendaal werd opgevangen. En misschien kende hij Betsy van Vloten die, toen ze gescheiden was van de schilder Willem Witsen, een tiental jaren daarvoor in de buurt van Antwerpen woonde. 'Gimli-huize' op de Schulpweg 2 in Aerdenhout, waar Betsy woonde, was een van Van Raemdoncks opvangadressen.

De regering bepaalde in het voorjaar van 1915 dat alle Belgische vluchtelingen uit de steden en dorpen moesten vertrekken. Sommigen keerden daarop terug naar huis, anderen gingen naar opvangkampen. De Belgen mochten ook

◀ Portret van de tekenaar aan zijn werktafel in Heemstede, 1917.

in Nederland blijven als ze in hun eigen onderhoud konden voorzien.

Een nieuw adres in Heemstede

In maart 1915 verhuisde George van Raemdonck met vrouw en dochter naar boerderij Oud-Bronstee. Hij was niet langer ingeschreven bij een Comité, maar vestigde zich zelfstandig als inwoner van Heemstede op de Bronsteeweg 102. Hoe hij aan dit adres kwam is niet bekend, maar het toeval wil dat Theo Melman, die het andere deel van de boerderij bewoonde, net als zijn broer Piet Melman in Arendonk in België was geboren. Vermoedelijk was Melman gewoon behulpzaam en mochten zijn landgenoten in het leegstaande deel van

Boerderij Oud-Bronstee

Oud-Bronstee was een van de twee pachtboerderijen die vanouds op het terrein van de buitenplaats Bronstee lagen. Nieuw-Bronstee lag ten zuiden van het hoofdgebouw en Oud-Bronstee ten noorden, in de bocht van de Bronsteeweg aan de Crayenestervaart, vlak bij de Blauwe Brug. Het was een boerderij met een lange historie die zeker al in 1783 bestond. In dat jaar was er sprake van 'een boerenbruiker genaamd "Oud Bronstee", ter zijde van de voors. hofstede gelegen met huismanswoning, stal, hooi- en wagenhuis, en land.'

Rond 1900 was Oud-Bronstee een melkveebedrijf waar ook kaas werd gemaakt. Vanaf het midden van de negentiende eeuw werden veel Heemstedse weilanden in gebruik genomen als bollenvelden. Ook boer Melman vond een goede bijverdienste. Hij broeide hyacintenbollen voor kwekerij Van Tubergen in de stallen tussen de koeien: lekker warm en vochtig. Het veldje voor de boerderij op de hoek van de Bronsteeweg, recht tegenover de Emauslaan, was in die tijd als bollenveld in gebruik.

Toeristische gidsen, zoals die van J. Craandijk, beschreven dit idyllische stukje Heemstede: 'De wandeling naar Heemstede is het schoonst in den bloeitijd der hyacinten en tulpen. (...) Er zijn eenige fraaie gedeelten, vooral aan 't begin, voorbij de Spanjaardslaan. (...) De weg buigt zich voorbij de hoge linden bij den ingang der voormalige uitgestrekte buitenplaats Bronstee en het terrein van Leeuw en Hooft met zijn aan bloemen rijken en door een smaakvolle waterpartij versierde overplaats.'

Ook *Haarlems Dagblad* schetste in juni 1916 nog een beeld dat daarna snel zou verdwijnen: 'Vlakbij het Blauwbruggetje in Heemstede, midden in het groen, aan den rand van een vriendelijk vaartje ligt een kleine woning, toch nog met twee ramen aan weerskanten van de deur, een overschot van het oude buitengoed Bronstee, waaraan stenen palen en een oud hek de herinnering bewaren.' In de uitbreidingsplannen die het gemeentebestuur aan het begin van de twintigste eeuw maakte, was geen ruimte meer voor Oud-Bronstee. De boerderij lag precies op de plaats waar het begin van de Heemstedse Dreef

geprojecteerd was en de gebouwen moesten dan ook worden afgebroken. Theo Melman zette in april 1919 zijn veestapel en inventaris te koop en vertrok met zijn vrouw Jacoba Vink naar Huize Sint Bavo aan de Kerklaan.

▲ Uitsnede uit kaart van de Schouwbroekerpolder van het Hoogheemraadschap Rijnland, 1870.

◀ Oud-Bronstee, door F.H. van Emmerik.

▲ Boerderij Oud-Bronstee aan de Bronsteeweg vlak voor de bocht naar de Blauwe Brug. Voor de boerderij liggen de bollenvelden die Heemstede zo aantrekkelijk maakten in het voorjaar. Foto gemaakt voor de aanleg van de elektrische tram in 1917.

de boerderij wonen. Voor zover bekend waren ze geen familie. Nummer 102 was eerder bewoond door de weduwe C. Melman-van Dril die kort daarvoor met haar vier kinderen vertrokken was. Theo Melman zelf woonde met zijn vrouw en acht kinderen in het linkerdeel van de boerderij op nummer 104. Achter de gebouwen van de boerderij lagen de weilanden waarop Melman zijn koeien hield. Tegenwoordig ligt hier de Schilderswijk.

Eigenzinnig en begaafd

George van Raemdonck werd geboren op 28 augustus 1888 in Antwerpen. Zijn vader was een apotheker met grote liefde voor kunst en muziek. George was getalenteerd. Hij was buitengewoon muzikaal, maar koos voor de schilderkunst, omdat hij dacht in de muziek niet de top te kunnen bereiken. Hij trouwde in april 1913 met Adriana Denissen die geboren was in Bergen op Zoom. Een jaar later werd hun oudste dochter geboren, die helaas door een verlamming haar leven in een rolstoel door moest brengen.

Haarlems Dagblad schreef in juni 1916: 'Wie indertijd ook zijn zelfportret in De

Groene gezien heeft, zou hem kunnen herkennen wanneer hij door de ramen van zijn atelier, onder den reusachtigen iep door, kijkt naar den fellen bocht in den weg, bij 't Emauslaantje: een tengere jongeman, nog jong, pas zeven en twintig met een lorgnet voor bijziende oogen, soms ook een enorme bril in hoornen montuur.'

Publicist Job Steynen, die jarenlang goed bevriend was met de familie Van Raemdonck, zette in 1944 zijn herinneringen op papier. Hij beschreef George als een bohemien, een kunstenaar, die weinig rekening hield met gevoelens van mensen. Die zichzelf bleef in alle milieus en weinig vrienden had in Heemstede. Kortom een 'lompe' Belg die zijn eigen gang ging, maar wel een geniaal kunstenaar was. Het is het beeld van een eigenzinnige, begaafde kunstenaar dat ook uit zijn biografie naar voren komt. Een zoon van Steynen illustreerde later het kwajongensgedrag door te vertellen hoe zijn vader en George op een nacht de Blauwe Brug beschilderd hadden met sterren. De politie stond voor een raadsel en de gemeente moest de brug opnieuw blauw laten schilderen.

► *Expositie in november 1915 in café-restaurant Rusthoek, Van Raemdoncks eerste solotentoonstelling in Nederland.*

Aan het werk

Er is nog geen goed onderzoek gedaan naar de relatie tussen Van Raemdonck en de kunstenaarskringen in Nederland in deze periode. Het staat wel vast dat de tekenaar/schilder vanaf het begin succes had. Hij had een degelijke opleiding gehad, onder andere aan de Akademie voor Schone Kunsten in Antwerpen en hij volgde lessen landschapsschilderen bij de kunstschilder Frans Courtens. Voor zijn vlucht waren er in België al tekeningen van hem gepubliceerd en hier werd hij al snel een gewaardeerd kunstenaar.

Kort na aankomst, in november 1914, exposeerde hij tekeningen op een tentoonstelling van Belgische kunstenaars bij de Larensche Kunsthandel in Amsterdam en al op 6 december 1914 publiceerde Van Raemdonck zijn eerste politieke spotprenten in *De Groene Amsterdammer*. (Deze prenten van Belgische vluchtelingen zijn in het vorige nummer van *HeerlijkHeden* opgenomen.) De 'Groene' was in deze periode een liberaal opinieweekblad met veel aandacht voor kunst en literatuur. Een van de redacteurs was schrijver en psychiater Frederik van Eeden. Deze was getrouwd geweest met de zuster van Betsy van Vloten, bij wie het gezin Van Raemdonck de laatste maand van hun verblijf in Aerdenhout inwoonde. Van Raemdoncks tekenwerk kenmerkte zich door een scherpe blik, rijke fantasie, veel details, maar zeker ook door humor. Het waren eigenschappen die zowel door critici als door lezers gewaardeerd werden.

In november 1915 stelde Van Raemdonck ruim zestig werken ten toon in de zaal van café Rusthoek in Bloemendaal. Veel werk werd verkocht. Later volgden meer exposities.

Naast zijn tekenwerk voor tijdschriften schilderde George van Raemdonck portretten in opdracht. Ook hierin bleek hij bijzonder begaafd te zijn. Dat hij daarbij niet altijd gediend was van veeleisende opdrachtgevers blijkt uit deze anekdote. Van Raemdonck was aan het werk aan een kinderportret van een van de plaatselijke notabelen toen de moeder van het meisje eiste dat hij een blauwe

► *V.l.n.r.: Bernard van Vlijmen, Henri Verstijnen, George van Raemdonck, Is. van Mens, Leo Jordaan, Johan Brakensiek en Felix Hess bij het redactiekantoor van De Groene Amsterdammer, 1925.*

strik op het rossige haar zou schilderen. Dit weigerde de kunstenaar en toen de moeder bleef aandringen, reikte hij de moeder het palet en de penselen en zei haar het zelf maar te doen. Hij weigerde het portret af te maken. De kunstenaar schijnt veel kinderen uit deze omgeving geportretteerd te hebben, maar helaas zijn ons geen voorbeelden bekend. In zijn Heemsteedse jaren heeft Van Raemdonck, volgens *Haarlems Dagblad* grote schilderijen van de omgeving gemaakt. Ook hiervan zijn geen voorbeelden bekend.

De kolennoed

De oorlog zorgde ervoor dat er steeds minder steenkool naar Nederland vervoerd kon worden. De regering riep daarom op zuinig te zijn met gas, dat uit met kolen gestookte centrales kwam. In Heemstede brandden in het najaar van 1916 de straatlantaarns al om en om. In december van dat jaar maakte het gemeentebestuur plannen om een hoog gasverbruik extra te belasten. Iedereen werd aangespoord zo min mogelijk kamers te verwarmen en bijvoorbeeld het gebruik van badgeisers te beperken. In een spotprent voor *De Amsterdammer* tekende Van Raemdonck zichzelf aan zijn tekentafel op Oud-Bronstee. Hij warmde zich aan zijn onafscheidelijke pijp, terwijl zijn dochters in lappen gewikkeld of in de hooikist werden warm gehouden.

▲ Spotprent in *De Groene Amsterdammer*, februari 1917.

Drukke op Oud-Bronstee

Cathy van Bauwel-Collet, de kleindochter van George van Raemdonck, vertelde altijd gehoord te hebben dat haar grootvader in een piepklein huisje woonde. Maar misschien viel het met de grootte wel mee. Vier vluchtelingen afkomstig uit het Belgische Lier verbleven na aankomst op 9 oktober 1914 aanvankelijk op het Oude Slot, later trokken ze bij Van Raemdonck in. Op 22 februari 1916 werd de tweede dochter, Anna van Raemdonck, geboren.

Job Steynen beschreef hoe hij met zijn vrouw en kinderen de hele zomer van 1917 op Oud-Bronstee doorbracht: 'Er was een grote lommerrijke tuin bij (...) Een zeldzaam plezante tijd geweest! Ik zie ons nog samen in ons schuitje op het Spaarne drijven bij heet zomerweer. Ik zie ons allen nog in de zomerse tuin aan tafel zitten of aan het avondeten in de woonkamer, dat ruime, ouder-

wetse vertrek met de hoge schouw en de oude eiken boerenkasten, beladen met kommen, kannen, vazen, pinten, borden. Ik zie George voor me, met zijn eeuwige pijp, tot zelfs onder het eten doorrokkend, tussen twee happen in, zeg maar.'

Bovendien kwam Gabriëlla, een veel jongere zuster van George, diezelfde zomer uit Antwerpen om bij haar broer te wonen. Zij bleef ruim een jaar. In mei 1918 arriveerde tenslotte nog een Belgische vrouw, rechtstreeks uit Lier. De familie uit Lier vertrok pas in februari 1919.

Naar verluidt was er op Oud-Bronstee altijd genoeg ruimte. Als de familie zich uitbreidde of als een kind trouwde en op de boerderij wilde blijven, dan werd er gewoon iets bijgebouwd. Op en achter de boerderij waren dan ook diverse aan- en bijgebouwen. En zo te zien was ook Van Raemdonck ruimhartig in het opnemen van mensen zonder woonruimte.

H.F.C. Haarlem

In 1919 vierde de Haarlemsche Football Club Haarlem haar 30-jarig bestaan. Van Raemdonck tekende de illustraties bij een artikel in het *Sportblad voor Haarlem en omstreken*, de sportbijlage van de *Oprechte Haarlemsche Courant*. In de eerste jaren van haar bestaan had de club nog geen vast terrein waar de wedstrijden op gespeeld konden worden. De Haarlemse voetballers moesten zelfs drie maal uitwijken naar een Heemsteeds veld, omdat er in Haarlem geen geschikte accommodatie voorhanden was.

Van maart 1894 tot maart 1896 speelde 'Haarlem' twee seizoenen lang op een veld tegenover het Oude Posthuis en de R.K. Kerk aan de Herenweg. In het seizoen 1896-1897 was de club aangewezen op de collegiale hulp van H.F.C., die haar veld aan de Molenwerfslaan aanbood voor het spelen van thuiswedstrijden. Op dit veld promoveerde 'Haarlem' van de tweede naar de eerste klasse in de competitie.

Een opmerkelijke vriendschap

In mei 1917 vond op Oud-Bronstee een bijzondere ontmoeting plaats. De jonge schrijver A.M. de Jong (1888-1943) wilde een serie kinderboeken uitgeven en zocht een illustrator. Job Steynen bracht schrijver en tekenaar met elkaar in contact, waarop De Jong zich naar Heemstede begaf om kennis te maken. Vanaf het begin was het contact tussen auteur en tekenaar uitstekend. De Jong vond het tekenwerk prachtig en het eerste bezoek leidde tot een levenslange hechte vriendschap. Van Raemdonck heeft veel boeken geïllustreerd voor De Jong, maar het meest bekend is het duo geworden door hun gezamenlijke stripverhaal 'Bulletje en Bonestaak'. Van Raemdonck maakte circa 9000 tekeningen voor het beeldverhaal, dat verscheen tussen 1922 en 1937. De strip werd aanvankelijk afgedrukt in *Het Volk* en *Voorwaarts*, twee socialistische

► A.M. de Jong en Van Raemdonck waren vrienden voor het leven.

dagbladen. De buitengewoon succesvolle strip kende vele herdrukken.

Vertrek

George van Raemdonck verwierf zich tijdens zijn jaren in Heemstede een eigen plaats tussen de Nederlandse illustratoren en tekenaars van spotprenten. Vriend Job Steynen meende echter dat de schilder/tekenaar zich hier niet erg thuis voelde. De streek zou hem te calvinistisch zijn. Of dat de reden was

► *Bulletje en Bonestaak in De Wereldreis, de eerste uitgave verscheen in 1924.*

voor zijn vertrek in september 1919 naar het Noord-Brabantse Halsteren? Feit is dat zijn schilderachtige woonomgeving in snel tempo veranderde. De komst van de elektrische tram in 1917, samen met het verbreden van de Crayenestervaart en de Blauwe Brug, maakte een eind aan de eeuwenoude landelijke omgeving. De uitbreidingsplannen van de gemeente deden de rest. Toen Melman in de loop van 1919 zijn boerderij verliet, zal er voor het gezin Van Raemdonck niets anders hebben opgezeten, dan te vertrekken.

In Halsteren zette George van Raemdonck de samenwerking met De Jong voort. Hij illustreerde zijn verhalen en samen organiseerden ze socialistische bijeenkomsten voor arbeiders. Het succes als boekillustrator en tekenaar van politieke prenten bleek voor Van Raemdonck uiteindelijk niet genoeg. Zijn hart lag bij het schilderen en omdat zijn schilderwerk in zijn vaderland meer gewaardeerd werd, keerde hij in 1928 terug naar Antwerpen. Toch stopte hij niet met het tekenen van spotprenten. In 1949 verhuisde hij naar het Belgische Boechout, waar hij in 1966 overleed. Hij wordt daar onder andere geëerd met een park dat zijn naam draagt en met een driejaarlijkse wedstrijd voor tekenaars van spotprenten, de George van Raemdonckkartoenaal.

▲ *Tekening uit Vacantiedagen (1917), het eerste boek dat Van Raemdonck voor A.M. de Jong illustreerde. De boerderij op de achtergrond is mogelijk geïnspireerd op Oud-Bronstee.*

Bronnen

- J. Rampart, *Het leven en werk van George van Raemdonck (1888-1966)*, Halsteren 2014.
- J. Steynen, *Mensen die ik heb gekend*, Haarlem 1989.
- De eerste kartoens van George van Raemdonck gepubliceerd in 'De Amsterdammer' in de periode 1914-18+...*, Boechout 2014.
- Noord-Hollands Archief:
 - T.2182, inv.nr. 25, Gemeentepolitie Bloemendaal, 1854-1993
 - T.3868, inv.nr.1167, Verblijfsregister Belgen in Heemstede
 - Bevolkingsregisters van Bloemendaal en Heemstede
 - Feestnummer ter gelegenheid van het 30 jarig bestaan van H.F.C. Haarlem. 1919.
 - 25 jaar Roodbroek: gedenkboek gewijd aan het 25-jarig bestaan van de Haarlemse Football Club "Haarlem", 1889-1914, J.J. Haak 1914.
- www.noord-hollandsarchief.nl/kranten.
- <http://socialhistory.org/bwsa/biografie/raemdonck>

Luchtgevecht boven Bennebroek, 3 mei 1943

Martin Bunnik

Op 3 mei 1943 vond een luchtgevecht boven Bennebroek plaats tussen geallieerde bommenwerpers en Duitse jachtvliegtuigen. Deze gebeurtenis liet een diepe indruk achter bij de bewoners van het dorp die getuige waren van het gevecht. Eén van de bommenwerpers werd boven Bennebroek neergeschoten waarbij de staartschutter William Stannard de crash op wonderbaarlijke wijze overleefde. In dit artikel de herinneringen van drie ooggetuigen die de brandende wrakstukken naar beneden hebben zien komen.

▼ Een Ventura bommenwerper boven IJmuiden, 13 februari 1943.

De eerste jaren nadat de Duitse troepen Nederland binnengevallen waren, probeerde de bezetter de Nederlanders zoveel mogelijk naar z'n hand te zetten door het bestuurlijke systeem en economische bestel zo goed mogelijk intact te laten. Maar al snel bleek dat de 'meevallende' bezetting slechts een illusie was. Op 22 juni 1941 vielen de Duitse troepen de Sovjet-Unie binnen en drongen ze diep het land in. Tijdens de slag om Stalingrad in de winter van 1942/43 verloren de Duitsers zo'n 750.000 soldaten en grote hoeveelheden militair materieel. Om de verliezen aan het oostfront te compenseren werden Duitse fabrieksarbeiders onder de wapenen geroepen. Om de Duitse oorlogs-

industrie op gang te houden werd hun werk door buitenlandse vrijwilligers en Duitse vrouwen overgenomen. Maar in de loop van de tijd werd het gebrek aan fabriekspersoneel steeds nijpender waardoor de Arbeitseinsatz ingesteld werd en Nederlandse mannen tussen 18 en 45 jaar verplicht werden in de Duitse fabrieken te gaan werken. Op 29 april 1943 kondigde Wehrmachtsbefehlshaber in den Niederlanden, generaal Christiansen, aan dat alle militairen van het voormalige Nederlandse leger zich moesten melden om ingezet te worden in de Duitse oorlogsindustrie.

Wat aan het luchtgevecht voorafging

Bij het bekend worden van dit plan braken er spontaan stakingen uit en Radio Oranje riep vanuit Londen de militairen op om onder te duiken. De onrust in Nederland nam snel verder toe en de stakingen begonnen een steeds grotere vorm aan te nemen. De Duitse bezetter reageerde onmiddellijk door de afkondiging van het standrecht voor heel Nederland in een poging de stakingen te breken. Maar het verzet tegen de afgekondigde maatregel werd steeds grimmiger. Een gecodeerde boodschap van de Raad van Verzet werd vanuit Nederland naar de inlichtingendienst in Londen verzonden met het verzoek de spoorlijnen te bombarderen om het

transport van de militairen naar Duitsland te verhinderen. In het boek *Zonder waarschuwing* van Jon van der Maas en Aad Neeven staat te lezen dat het hoofd van de Nederlandse Inlichtingendienst in Londen contact opnam met koningin Wilhelmina en de situatie met haar besprak. In overleg met de Engelse luchtmacht (RAF) werd besloten een aantal grote elektriciteitscentrales plat te leggen. Snelheid was geboden, want de Duitse bezetter was inmiddels overgegaan tot het uitvoeren van standrechtelijke executies en het afvoeren van stakers naar het concentratiekamp in Vught.

Het aanvalsplan

Er werd besloten op 3 mei 1943 de elektriciteitscentrales in Amsterdam en Velsen aan te vallen. Tijdsgebrek bij de afdeling planning maakte dat een bestaand aanvalsplan op de Hoogovens aangepast werd. Het aangepaste plan hield in dat Spitfires (Engelse jachtvliegtuigen) afleidingsmanoeuvres ter hoogte van Zeeland zouden uitvoeren, kort voor de aankomst van de bommenwerpers bij de Nederlandse kust. Dit om Duitse jagers ver van het doel weg te lokken, zodat er geen vliegtuigen meer beschikbaar zouden zijn om de bommenwerpers aan te vallen die in de richting van Zandvoort en Amsterdam vlogen. Het Nieuw-Zeelandse 487-squadron, dat met Lockheed Ventura's vloog, werd aangewezen om het bombardement op de centrale uit

te voeren. Ze zouden begeleid worden door een squadron Spitfires. Een derde groep van vierentwintig Spitfires werd aangewezen als doelondersteuning voor de Ventura's. Zij moesten pas tijdens het bombardement bij de centrale verschijnen om de Ventura's te beschermen en terug te begeleiden naar Engeland.

Actie vol fatale misverstanden

Om 16.43 uur stegen twaalf Ventura bommenwerpers op van de Engelse vliegbasis Methwold. Onderweg verloor een Ventura het ontsnappingsluik waarna de gezagvoerder besloot terug te keren. Vanaf vijf uur vlogen twee formaties bommenwerpers met een escorte Spitfires laag over de Noordzee om de Duitse radar te ontwijken. Om operationele redenen vlogen de Spitfires die doelondersteuning moesten geven via een andere route. Deze jagers waren om half zes vijftig kilometer ten westen van Zandvoort aangekomen. Maar omdat de vliegopdracht niet duidelijk was, waren zij direct na hun vertrek van de vliegbasis naar kruishoogte geklommen. Zij kwamen te vroeg bij de Nederlandse kust aan en werden bovendien door de Duitse radar ontdekt omdat ze te hoog vlogen. De Engelse gevechtsleiding had inmiddels door dat de Spitfires te vroeg waren en besloot de Engelse jagers terug te roepen maar vergat de vluchtcommandanten van de bommenwerpers te informeren.

Inmiddels waren in de gevechtscentrale van de Luftwaffe meldingen van de radarposten binnengekomen dat ten westen van Zandvoort vliegtuigen naderden. De schijnmanoeuvre bij de Zeeuwse kust was nog niet begonnen. Direct werd er alarm geslagen en een overmacht van vierentwintig Focke Wulf 190 en acht Messerschmitt jachtvliegtuigen steeg op van het vliegveld Woensdrecht¹ richting Zandvoort. Toen de Duitse jachtvliegtuigen bij Noordwijk

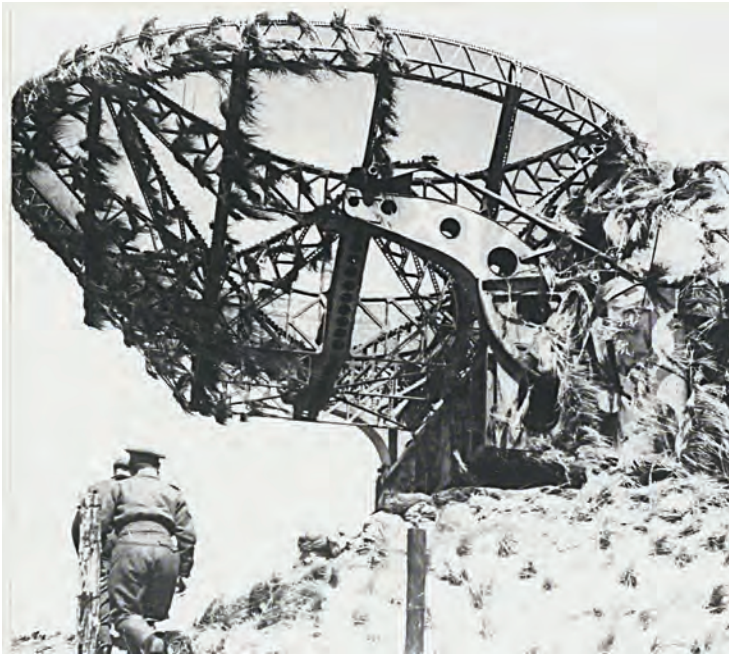

▲ Het embleem van het Nieuw-Zeelandse 487-squadron.

▼ Een Ventura wordt met bommen geladen.

¹ Er zijn ook beweringen dat de Duitse jagers van Schiphol kwamen maar volgens de auteurs van het boek *Zonder waarschuwing* kwamen ze van Woensdrecht.

▲ Gecamoufleeerde Duitse radarpost tussen Zandvoort en IJmuiden.

waren, zagen ze de formatie Ventura's met escorte van Spitfires boven zee naderen. De jagers doken onmiddellijk naar beneden en slaagden erin een wig tussen de jagers en de bommenwerpers te drijven. De Spitfires werden door de Duitse jachtvliegtuigen naar zee verdreven. De Ventura's vlogen nu geheel onbeschermd door in de richting van Bennebroek. Een deel van de Duitse jachtvliegtuigen ging achter de uiterst kwetsbare Ventura's aan. Intussen hadden de bemanningen van de Ventura's door dat het goed mis zat. Ze zagen de wendbare Duitse jachttoestellen schietend op hun formatie afduiken. De eerste bommenwerper die geraakt werd, was de Ventura met code C (Charlie) die vervolgens rokend naar beneden dook.

▼ Focke Wulf 190.

De vlieger kreeg zijn beschadigde Ventura onder controle en vloog terug naar Engeland. Al snel werden drie andere Ventura's bij Bennebroek, Vijfhuizen en Haarlem neergeschoten. De overige bommenwerpers zijn bij Amsterdam en boven de Noordzee neergeschoten. Alleen de Ventura van squadronleider L.H. Trent heeft de elektriciteitscentrale bereikt, maar de bommen misten het doel waarna het toestel door vijandelijk vuur werd geraakt en neerstortte. Door een ernstig misverstand tussen de gevechtsleiding en de vliegcommandant van de doelondersteunende Spitfires werd de aanval op de elektriciteitscentrale een groot fiasco, verloren de geallieerden tien bommenwerpers en kwamen achtentwintig bemanningsleden om het leven. De Duitsers verloren slechts drie Focke Wulf jagers.

Het luchtgevecht boven Bennebroek

Veel Bennebroekers waren die middag van de derde mei om half zes thuis. Mensen die op straat liepen, zagen de bommenwerpers vanuit het zuidwesten Bennebroek naderen met daarachter een groep Duitse jagers. Een luchtgevecht ontstond boven het dorp. De Ventura met code B (Baker) met aan boord de piloot Stanley Coshall, navigator en bommenrichter Rupert North, marconist en boordschutter William Stannard en koepelschutter George Sparkes, werd door twee Duitse jagers aangevallen. Boordschutter William Stannard, die de mitrailleur in de staart bediende, hoorde dat koepelschutter George Sparkes het vuur opende waarna de bommenwerper al vrij snel getroffen werd door het kanonvuur van een Duitse jager. De mitrailleur van de koepelschutter zweeg onmiddellijk. Stannard verliet zijn post en ontdekte dat George Sparks overleden was. Direct daarop ontstond er brand in het toestel waardoor het voor hem niet meer mogelijk was de parachutes en het ontsnappingsluik te bereiken. Er zat niets anders op dan terug te gaan naar het staartstuk van het toestel. Intussen

hadden zijn overgebleven collega's in de gaten dat het toestel verloren was. Zij konden de parachutes wel bereiken. Door de naderende vuurzee, die in het midden van het toestel woedde, kroop William Stannard dieper weg in het staartstuk en hoopte dat de dood zich snel over hem zou ontfermen. Terwijl de vlammen steeds dichterbij kwamen, hoorde hij een explosie en zag vanuit het staartstuk hoe de brandende Ventura in brokken naar beneden viel. Hij was van het vuur verlost en een zachte bries waaide het staartstuk binnen. Door de aerodynamische werking dwarrelde het staartstuk met William Stannard als een blad van de boom naar beneden.

▲ *Het neervallende staartstuk.*

▲ *De bemanning van de Ventura B, v.l.n.r. S.Coshall, W. Stannard, G. Sparkes, en R.North.*

Ooggetuigen

Een van de ooggetuigen was de tienjarige Gabe de Vries die in de Duinlaan woonde. Het was een mooie heldere dag en hij zag de vliegtuigen Bennebroek naderen. De strijd brak los en al vrij

snel zag hij de romp van een vliegtuig brandend als een fakkel naar beneden komen en met een doffe plof neerstorten op het bollenland van Jan van Lierop (nu Lage Duin). Vooral het loeiende geluid van de brandende naar beneden vallende romp kan hij zich nog goed herinneren. Zijn moeder en tante liepen in paniek rond, want ze wisten niet wat ze moesten doen, in huis schuilen of juist buiten blijven. De buurvrouw van Gabe, wijkzuster Van Beekum, rende onmiddellijk naar de plaats van het ongeluk om hulp te bieden. Het hele incident had maar tien minuten geduurd.

Piet Valkema, nu werkzaam als vrijwilliger bij het CRASH Luchtoorlog- en Verzetsmuseum '40-'45 bij Aalsmeer, was ook getuige van het gevecht. Piet was vlakbij slager Van Veen aan het spelen toen het luchtgevecht uitbrak. Zijn vader was inmiddels ook gealarmeerd door het gierende geluid van de optrekkende jagers en het ratelende geluid van de mitrailleurs. Doodsbenauwd ging hij op de fiets op zoek naar zijn zoon en toen hij Piet vond, viel er net een stuk vleugel door 't dak van de slagerij aan de Bennebroekerlaan. G. Kokkelkoren had daar een klein groentezaakje en terwijl hij direct na de klap naar buiten rende, riep hij: 'Ik heb een gaatje in mijn pet!', waarmee hij het gat in het dak bedoelde. Piet kan zich nog herinneren dat ook bij de slagerij een grote hoeveelheid dakpannen naar beneden kwam.

Ook de dertienjarige Henk Jansen, die aan de Reek woonde, was ooggetuige. Tijdens het avondeten hoorde hij de beschietingen en hij snelde naar buiten. Hij zag allerlei brokstukken naar beneden komen met even later het dwarrelende staartstuk. Het staartstuk werd afgeremd door een boom en maakte een zachte landing bij de scheidingssloot van het *Huis te Bennebroek* achter het huis van Henk Jansen. Hij rende naar het staartstuk en zag de staartschutter uit het wrak stappen. Zo zette William Stannard op een wel heel opmerkelijke wijze voor het eerst voet op Nederlandse bodem. Ook burgemeester Baron van Hardenbroek, die zijn hond in het bos

► Een instrument uit de cockpit van de Ventura die boven Bennebroek neergeschoten is. Te zien in het CRASH Luchtoorlog- en Verzetsmuseum '40-'45.

van Huis te Bennebroek uitliet, was snel ter plaatse. Hij nam de gewonde Stannard mee naar juffrouw Willink (de 'freule') op Huis te Bennebroek, waarna de plaatselijke huisarts dokter Manschot ontboden werd die snel ter plaatse was om de brandwonden te verzorgen. Niet veel later kwamen de Duitsers William Stannard ophalen. Na juffrouw Willink en de huisarts voor de goede zorgen

▼ Maquette gemaakt door Rob Hinse, te zien in het CRASH Luchtoorlog- en Verzetsmuseum '40-'45.

bedankt te hebben, stapte de Engelman in de gereedstaande auto. Bij het instappen stonden de Duitsers stram in de houding want ze maakten niet elke dag mee dat iemand zonder parachute van ruim 3000 meter hoogte levend naar beneden gekomen was. William Stannard werd naar het ziekenhuis in Amsterdam gebracht waar hij zijn medebemanningslid Rupert North weer ontmoette. Hij had de crash overleefd door tijdig met een parachute naar beneden te springen. Piloot Stanley Coshall overleefde niet, omdat zijn parachute door de Duitsers aan flarden geschoten werd. Hij en George Sparks hebben hun laatste rustplaats gevonden op de oorlogsbegraafplaats in Bergen. Stannard en North waren tot het einde van de oorlog krijgsgevangen. In 1948 keerde William Stannard naar Bennebroek terug om de 'freule' Willink en dokter Manschot met een bezoek te vereren als dank voor de goede zorgen.

Bronnen

Jon van der Maas en Aad Neeven, *Zonder waarschuwing, Feiten en achtergronden over luchtaanvallen op Haarlem: 1940-1945*. Haarlem 1995.

Capit, Leo, J., 'Er kwam een vriend, die avond' in: Ian Mackersey, *Into the silk, True Stories of the Caterpillar Club*. 1956.
<http://1940-1945.bennebroek.nl>: Luchtgevecht boven Bennebroek
<http://www.defensie.nl/documenten/brochures/2008/04/08/verliesregister-1939---1945>

Het Luchtoorlog- en Verzetsmuseum CRASH '40-'45 is gehuisvest in het Fort bij Aalsmeer - Aalsmeerderdijk 460 - 1436 BM Aalsmeerderbrug (Rijsenhout). Open iedere zaterdag van 11.00 tot 16.00 uur.

Annie Klots: een bijzondere juf met een bijzonder grafmonument

Marc de Bruijn

Op de Algemene Begraafplaats aan de Herfstlaan in Heemstede staan tal van bijzondere graven. Sommige zijn bijzonder door het materiaalgebruik, door het beeldhouwwerk of omdat het een bijzonder voorbeeld is van funerair erfgoed. Andere omdat het de laatste rustplaats is van een bijzondere Heemstedenaar of Heemstedse of omdat er een speciaal verhaal aan verbonden is. Het graf van Annie Bouwman-Klots verenigt deze drie aspecten.

Anna Margaretha (roepnaam Annie) Klots wordt op 31 mei 1893 in Doetinchem geboren. Vader Johannes Klots is ambtenaar Rijksbelastingen (commies 1^e klasse) en gaat later in Haarlem, Schermerstraat 8, wonen. Hij staat regelmatig met ingezonden brieven in het *Haarlems Dagblad*. Zo spoort hij ambtenaren aan om hun spaargeld te beleggen in een door de Staat der Nederlanden uitgegeven obligatielening – als gevolg van de Wereldoorlog liepen de tekorten van het Rijk snel op en moest er op de kapitaalmarkt geleend worden. Een suggestie van hem om bij de aan te leggen voetbrug over de Leidsevaart een ‘riggel’ te maken voor de fietswielen wordt door de gemeenteraad van Heemstede verworpen.

Annie groeit op in Haarlem en gaat er

ook naar school. Op 29 mei 1912 slaagt ze voor het examen L.O. (Lager Onderwijs). Ze kan dan onderwijzeres in Zandvoort worden, maar kiest voor Heemstede waar ze op 2 oktober 1912 wordt benoemd tot tijdelijk onderwijzeres aan de Openbare Lagere School aan de Voorweg. Blijkbaar voldoet Annie goed, want in februari 1914 staat ze nummer 1 op de voordracht voor een vaste aanstelling. De gemeenteraad (die ging daar toen over) benoemt haar met algemene stemmen. Annie komt al snel op op voor haar rechten. Op 1 september 1914 (ze heeft dan maar net zeven maanden haar vaste aanstelling) dient ze een adres in bij de gemeenteraad om meer loon te krijgen. Zonder succes. Ook is ze niet op haar mondje gevallen. Als meester P.J. Staal in juli 1915 na 35 jaar afscheid neemt van ‘zijn’ Voorwegschool mag Annie hem als jongste van de leerkrachten toespreken.

▼ De Voorwegschool rond 1927.

Trouwen, maar blijven werken

Op 30 augustus 1917, aan het einde van de zomervakantie en op de dag voor Koninginnedag, trouwt Annie in Amsterdam met Jan Bouwman, klerk bij de posterijen en telegrafie. Het echtpaar gaat wonen aan de Voorweg. Annie Bouwman-Klots blijft na haar huwelijk aan als onderwijzeres. Het was in die tijd gebruikelijk dat een onderwijzeres of vrouwelijke ambtenaar werd ontslagen

► *Het staat niet vast of dit Annie Klots met haar klas is, maar vermoedelijk wel (na vergelijking met andere foto's waarop de juffen wel bekend zijn).*

als ze trouwde. De feministen in die tijd maakten er een strijdpunt van: 'of een onderwijzeres, wanneer zij trouwt, haar werk in de school wil blijven voortzetten, is een vraag, die zij zelf alleen heeft te beantwoorden en waar anderen zich niet mee hebben te bemoeien'. Uiteindelijk werd het in 1917 wettelijk geregeld dat een onderwijzeres kon blijven werken als ze getrouwd was. Ook werd er toen zwangerschapsverlof ingevoerd: drie maanden vóór tot twee maanden na de bevalling.

Deze regelingen worden in april 1917 opgenomen in de nieuwe verordening van de gemeente Heemstede waarin de jaarwedde van het hoofd en verder onderwijzend personeel aan de Openbare Lagere School wordt geregeld. De katholieke wethouder dr. Droog wil deze bepaling liever laten vervallen, maar haalt bakzeil als hem duidelijk is dat het een wettelijk verplichte regeling is, waaraan niet te ontkomen valt. Heemstede besluit wel om de vergoeding tijdens het zwangerschapsverlof niet vast te stellen op de helft van het salaris, maar op een derde.

Zou Annie haar huwelijk uitgesteld hebben tot na het invoeren van de regeling? We weten het niet. Ze blijft werken, maar zal geen gebruik maken van het zwangerschapsverlof: het huwelijk van Annie en Jan blijft kinderloos.

Als Annie in september 1921 wordt benoemd tot onderwijzeres op de ULO-afdeling van de school (Uitgebreid Lager Onderwijs), en niet de ongehuwde mejuffrouw H. Ritsman, leidt dat opnieuw tot vragen in de gemeenteraad. Het katholieke raadslid Tromp 'had liever gezien dat de getrouwde

onderwijzeres plaatsvervangend zou zijn, inplaats de ongehuwde'. Raadslid Vring (van de Vrijzinnig-Democratische Bond, enigszins vergelijkbaar met het huidige D66) looft B&W 'dat zij ook een gehuwde vrouw in de gelegenheid stelt, de inkomsten van haar gezin – als zij dit wil – te vermeerderen.' De benoeming gaat gewoon door.

Ziekte

Op de Openbare Lagere School gaf Annie handwerkles en was ze juf in de laagste klassen. Ze was bijzonder populair. In mei 1928, als Annie al zestien jaar werkt op de school, gaat ze met ziekteverlof. Ze heeft last van haar keel. Volgens mevrouw Wil Rozelaar-Bouwman, dochter uit het tweede huwelijk van Jan Bouwman, had ze de ziekte van Graves-Basedow. Bij deze ziekte, ook wel struma of krop genoemd, zwelt door jodiumgebrek de schildklier op. De patiënt krijgt last van problemen met slikken en kan uiteindelijk langzamerhand stikken.¹ Annie is langdurig ziek en op 24 december 1928 overlijdt ze op slechts 35-jarige leeftijd in de Boerhaavekliniek in Amsterdam. Op vrijdag 28 december is onder grote belangstelling de begrafenis op de Algemene Begraafplaats aan de Herfstlaan. De achttien meisjes, aan wie Annie het laatst handwerkles heeft gegeven, strooien bloemen op haar graf.

Een gedenkteken

Kort daarna wordt door de oudercommissie van de school het initiatief genomen om een blijvend gedenkteken te laten maken voor Annies graf. Een comité met als voorzitter A.J.J. Verspoor en als penningmeester R. Jorritsma gaat aan de slag. Verspoor woont aan de Voorweg, is architect en ontwierp onder andere de bakkerij annex woning op de hoek van de Heemsteedse Dreef en de Camplaan (nu makelaardij). Jorritsma

1. Om struma te voorkomen werden bakkers in 1942 verplicht om sterker gejodeerd zout (het zogenaamde 'broodzout') te gebruiken. Deze verplichting bleef lang in stand en werd pas afgeschaft in 2009.

▲ *Haarlems Dagblad*, 27-12-1928.

► *Het grafmonument van Annie Klots.*

woont aan de Postlaan 4, is timmerman-aannemer en gemeenteraadslid voor de SDAP.

Er wordt voldoende geld bijeengebracht en in april 1929 meldt de krant dat een opdracht is verstrekt aan beeldhouwer Theo van Reijn voor het maken van een ‘gedenksteen in gemetalliseerd beton’. Bedoeling is om het gedenkteken al op 31 mei, de geboortedag van Annie Klots, te onthullen, maar omdat er vertraging ontstaat wordt het september.

Van Reijn modelleert het gedenkteken eerst in klei. Daarna wordt het in beton gemaakt en gemetalliseerd, ‘zodat een warm roestbruine tint het geheel bedekt’. ‘Op den strak-gehouden voet staat het opschrift waarvan het woord Annie groot is, omdat mevrouw Bouman toch het meest zoo genoemd werd. Op het bovenstuk ziet men twee kinderkopjes en profil, tusschen zonnestralen die neerkomen van den bolvormigen top, die de zon voorstelt. Hierdoor heeft de beeldhouwer het wezen van mevrouw Annie Bouman, de herinnering aan de overledene tot uitdrukking willen brengen, haar zijn als een zon voor zeer vielen gesymboliseerd. Op het bovenstuk komt nog voor het opschrift “Uw lessen en uw voorbeeld staan in ons hart gegrift”.’

De onthulling

Op woensdagmiddag 25 september 1929 – de schoolkinderen hebben vrij en zijn massaal aanwezig – wordt het monument onthuld. Nog eens wordt Annie Bouwman-Klots gememoreerd om haar beminnelijkheid en prettige omgang. ‘Nog jaren later zullen de kinderen van thans, dan groote menschen geworden, nog denken aan Mevrouw Bouwman als één, die hen begreep in hun kinderlief en leed’. Voorzitter Verspoor vertelt over het spontane initiatief, dat via de kinderen terecht kwam bij de oudercommissie van de school. Hij bedankt iedereen die iets gegeven heeft ‘en niet in het minst denk ik hierbij aan de moeder van één der kinderen, wier man lang werkeloos was, doch toen ik haar vertelde dat het ging om een bijdrage

voor eene gedachtenis voor Mevrouw Bouwman zij mij spontaan een geldstuk in de hand drukte, heusch niet van haar overvloed’. Dan wordt het monument overgedragen aan de familie, onthuld en kan iedereen het gedenkteken voor Annie zien: ‘Zooals hier de stralende zon hare stralen uitzendt over de opgeheven kinderkopjes, zoo is Zij een zon geweest, die hare liefdesstralen uitgoot over de kinderen die zich daarin koesterden en

verwarmden en waardoor zij zichzelf een onvergankelijk monument heeft gesticht in de harten dergenen, die haar kenden.’

Een bijzonder monument

Het grafmonument is nu bijna negentig jaar oud en de direct betrokkenen zijn inmiddels allemaal overleden. Jan Bouwman (over wie nog het nodige valt te vertellen) hertrouwde later en zowel hij als zijn tweede echtgenote zijn bijgezet in het graf van Annie Bouwman-Klots.

Dit is een bijzonder monument met een bijzonder verhaal, dat verdient om ‘in situ’, dus op de plek zelf, tot in lengte van jaren bewaard te blijven. Terecht is het opgenomen op de inventaris van beschermde graven. Extra aandacht is nodig voor de staat: betonnen monumenten kunnen extra kwetsbaar zijn

omdat de wapening kan gaan uitzetten waardoor de huid (zeg maar de steen) los

kan laten. Dit mag bij dit zeer bijzondere monument zeker niet gebeuren.

◀ Jan Bouwman hertrouwde met Hendrica van Straten. Ze gingen wonen op Achterweg 26 en kregen twee kinderen. Op de foto Jan op een (geleende) motor.

Bronnen

<http://www.noord-hollandsarchief.nl/kranten>

Met dank aan mevrouw Wil Rozelaar-Bouwman.

De beeldhouwer

Theo van Reijn (1884-1954) was een bekende Haarlemse beeldhouwer. Hij woonde in de Amalia van Solmslaan, had een atelier in Heemstede, was lid van de adviescommissie van de Heemstedse Kunstkring en werkte vaak samen met de Heemstedse beeldhouwer Van den Eijnde. Van Reijn, Van den Eijnde en/of Mari Andriessen waren betrokken bij de bouw van de Glipperbrug in 1933.

Van Reijn maakte verschillende monumenten in Haarlem (onder andere het Verzetsmonument in Haarlem-Noord, aan de Jansbrug en de Kloppersingelkerk), aan het Amstelstation, de sculptuur De Maaier in Wieringerwerf en ook het monument voor Antony Fokker op begraafplaats Driehuis-Westerveld. Er is een foto bewaard van een ander grafmonument van zijn hand op de Algemene Begraafplaats in Heemstede, maar dit is helaas niet meer aanwezig.

Het graf van Van Reijn op de Algemene Begraafplaats (vak M25 E) heeft eveneens een beschermde status.

◀ Het graf van Theo van Reijn op de Algemene Begraafplaats.

▲ Theo van Reijn vervaardigde in 1940 een gedenksteen ter herdenking van de 350-ste sterfdag van D.V. Coornhert.

Van lood en zink tot gloeilampen: de firma G. Rekoert

Marloes van Buuren

De start was klein, als eenmansbedrijfje in Haarlem, het eindigde ook weer bescheiden als winkel - een bijzondere winkel, dat wel. In de bijna honderd tussenliggende jaren groeide en kromp het bedrijf mee met de conjunctuur, soms op een laag pitje, dan weer met vijftientig man in dienst. De firma G. Rekoert werd een begrip in Heemstede.

► *Geer Rekoert en zijn vrouw Marie, 1912.*

In 1890 kwam Jannes Rekoert (1854-1929) met zijn vrouw en vijf kinderen vanuit Dordrecht naar Haarlem. Ze gingen wonen in de Oranjestraat in de Leidsebuurt. Jannes Rekoert was borstelmaker en begon na enkele jaren voor zichzelf de Eerste Haarlemsche Borstelmakerij aan het Nauwe Geldelozepad. Van de twee zoons werd de oudste metaalbewerker en ook zoon Geer zag niets in de borstelmakerij. 'Dat geklier met dat haar was niets voor mij', zou hij later zeggen. Als jongetje al hielp hij een loodgieter in de Oranjeboomstraat en hij leerde het vak bij verschillende loodgietersbazen. Op de Burgeravondschool haalde hij zijn diploma bouwtechnisch tekenen. Zijn oudere maats vonden dat maar raar: wat moest een loodgieter met al die geleerdheid?

Geer trouwde in 1912 met Marie van der Linden. Zij was kostuummaakster en had in de Oranjestraat 65 haar eigen atelier en een winkeltje in fournituren. In 1914 werd hun eerste kindje geboren, zoon Jan. In 1916 vond Geer Rekoert de tijd rijp geworden om voor zichzelf te beginnen. Hij huurde op 19 november 1916 een werkplaatsje in de Veenpolderstraat: de start van de firma G. Rekoert. Niet lang daarna moest hij verhuizen naar grotere werkruimte, want na de oorlog kwam de bouw weer flink op gang. Al gauw had Rekoert vierentwintig loodgieters in dienst.

► *De eerste advertentie in 1916.*

De stap naar Heemstede

Een van de grote opdrachten direct na de Eerste Wereldoorlog kwam uit Heemstede. In 1918 had de Noord-Hollandse Exploitatie Maatschappij de kwekerij Rozenburg gekocht om er huizen te bouwen. In 1918 het blok Herenweg-Amaryllislaan, in 1920 de oneven kant van de Amaryllislaan en in 1921/1922 het

Gasverlichting bij Meer en Bosch

Vóór Rekoert in 1916 voor zichzelf begon, werkte hij onder meer bij loodgieter Lasschuit in

de Smedestraat in Haarlem.

Dat was een specialist in het toen nog nieuwe stadsgas. Toen de Heemstedse loodgieter Ko Roest in twee paviljoens van Meer en Bosch gasverlichting moest aanleggen, nam hij Geer Rekoert in dienst, want zelf had hij geen verstand van gas. Rekoert moest de verlichting van het ene paviljoen installeren, een collega uit Amsterdam deed het andere. Rekoert wist dat de opzichter van de gemeente alles zou komen controleren met een soort pers-pompje en maakte zelf zo'n pompje. Hij perste elke leiding die hij erbij maakte af en pas als die dicht was ging hij verder. De Amsterdammer bouwde alles achter elkaar door en was drie weken eerder klaar. Maar bij de controle werd alles afgekeurd. Daarna moest Rekoert zijn collega nog drie weken helpen om alles dicht te krijgen.

▼ De winkel aan de Zandvoortse-
laan 10 vlak na de
opening in 1922.
Marie Rekoert
maakte de gor-
dijntjes.

winkelblok aan de Zandvoortselaan. Geer Rekoert nam de gelegenheid te baat om nog tijdens de bouw zelf het winkel-pand met bovenhuis op de hoek van de Zandvoortselaan en de Amaryllislaan te kopen. Relaties en familie verklaarden hem voor gek: een bedrijf in een dorp aan zo'n klein weggetje dat de Zandvoortselaan toen nog was. Maar Rekoert begreep dat dit nog maar het begin was. Al het bollenland rondom zou bebouwd gaan worden en ook in Aerdenhout zouden er nog veel huizen komen. Al die nieuwe bewoners hadden baden, wastafels en andere spullen nodig, de klanten zouden vanzelf komen. Aanvankelijk woonde het gezinnetje Rekoert achter de winkel en werd de bovenwoning verhuurd. Maar de zaken gingen goed en in 1924 verhuisden ze naar boven en kregen ze ook gezinsuitbreiding. Tien jaar na zoon Jan werd een tweede zoon geboren, die net als zijn vader de naam Geer kreeg.

De winkel leek in die tijd meer op een showroom, met baden, wastafels, haarden en fornuizen. Verder verkochten ze lampenkappen, radio's en een enkel elektrisch apparaat. Er werd volop gebouwd in de omtrek en het bedrijf floreerde. De daarop volgende crisisjaren daarentegen waren slecht. Zoon Jan slaagde voor de MULO en was blij dat hij in de zaak kon gaan werken. In 1933 moest de fulltime boekhouder ontslagen worden en waren er in de werkplaats waren nog maar drie vakmensen: loodgieter Piet Vooges, elektricien Willem Kerkhoff en kachelsmid Arie Verhagen. Verder een paar leerjongens en zoon Jan. Het was een tijd waarin alles eindeloos gerepareerd werd, de mensen kochten niets nieuws. Ook was er geen nieuwbouw meer. Eind jaren dertig ging het langzamerhand weer beter met het bedrijf.

Alle aantrekkelijke spullen verstopt

Geer Rekoert sr. wist hoe schaars allerlei artikelen tijdens de Eerste Wereldoorlog waren geweest, dus toen de oorlogsdreiging eind jaren dertig toenam, begon hij

◀ Op de ELGA-WA (Elektriciteit-, Gas- en Water-tentoonstelling) in 1926 in Haarlem had de firma G. Rekoert z'n eigen stand.

spullen in te kopen en te hamsteren. Hij kocht een voorraad tin voor het solderen en zaklantaarns voor de verkoop. Lood en zink waren er gedurende de hele oorlog genoeg, maar koper, benzine en olie waren schaars. Solderen gebeurde eerst met carbidgas en toen dat er niet meer was maakten ze houtskoolkacheltjes om de soldeerbouten te verhitten en het lood te smelten. Elektriciteitsdraad had in die tijd een kern van zink en gas- en waterkranen waren ook van zink. Voor de klanten maakten ze zinken kolenkitten en noodkacheltjes van oud plaatijzer.

Geer sr. plaatste een paar schotten in de winkel, zodat het er binnen klein en weinig aantrekkelijk uit zag. Alles wat de Duitsers eventueel zouden willen inpikken werd weggeborgen. De zoons aarzelden of dat nodig was, maar vader kreeg zijn gelijk toen aan de overkant bij garage Tromp alles meegenomen werd: banden, olie, gereedschap en wat de bezetters maar gebruiken konden.

Na een lang en zwaar ziekbed overleed in november 1940 Marie Rekoert, wat een grote klap was voor de hele familie. De beide zonen werden opgeroepen om in Duitsland te werken, maar wisten daar onderuit te komen. Jan was nodig

in het bedrijf en Geer jr. werd te werk gesteld in de loodgieterswerkplaats van de Hoogovens.

Iedere week een paar kwartjes gespaard

Bij de bevrijding was de firma Rekoert helemaal leeg: geld, materiaal en eten waren op. Rekoert sr. had een knauw gekregen van de moeilijke oorlogsjaren en vooral van de dood van zijn vrouw. Maar Jan, die een paar jaar getrouwd was en een zoontje had, wilde meewer-

▼ Porseleinen trekkers met reclame, gemaakt voor het installatiewerk van het badhuis aan de Postlaan in 1925.

▲ Geer Rekoert sr., 1956.

▲ Jan Rekoert met Gerrit Rusman, 1956.

▲ Geer Rekoert jr., 1956.

▲ Geer Rekoert sr. werd bij het 40-jarig jubileum in 1956 verrast door Willem Kerkhoff die namens het personeel een televisietoestel cadeau gaf. Zoons Geer (links) en Jan (tweede van rechts) kijken lachend toe.

► Ansichtkaart van de Zandvoortse-
laan eind jaren vijftig. Links de bol-
lenschuur van Van den Berg, rechts
het garagebedrijf van Roozkrans. Op
de zijgevel van Rekoert een opvallende
reclame van Philips gloeilampen.

ken aan de wederopbouw en de eerste klus was een serie van vijftig noodwoningen in Renkum bij Arnhem. Jan, Geer jr. en een aantal monteurs werkten daar van maandag tot en met vrijdag en kwamen in het weekend naar huis. Voordeel van dit wederopbouwwerk was dat de firma voorrang kreeg bij de materiaalvoorziening. Alles was nog schaars, maar doordat ze meer materiaal toegewezen kregen dan nodig was voor Renkum, kon Rekoert sr. thuis in Heemstede het bedrijf weer op gang brengen.

Geer jr. trouwde in 1951 met Frederiek de Kreuk. In de jaren na de oorlog waren Jan en Geer jr. in de zaak opgenomen, zodat er drie bazen waren. Rekoert sr. had de algehele leiding, Jan deed vooral het installatiebedrijf en Geer jr. de winkel. Hij was altijd al meer winkelier dan loodgieter, al had hij wel al zijn vakdiploma's gehaald. Op jonge leeftijd al kaligrafeerde hij de prijskaartjes en bordjes voor de winkel en dat zou hij altijd blijven doen. Na de oorlog veranderde de winkel langzaam van een showroom vol badkuipen en lampenkappen in een zaak met moderne elektrische apparaten uit Amerika en Engeland. Een deel van de winkelvloer werd uitgevlakt, want de wasmachines waarmee gedemonstreerd werd moesten waterpas staan. Rekoert sr. timmerde een grote toonbank.

Werk was er volop, niet alleen aan bestaande huizen, maar ook in de nieuwbouw. In die jaren werkten er twintig monteurs, loodgieters en elektriciens. De boekhouder voor hele dagen, Piet Doornebosch, die maar liefst zesendertig jaar voor Rekoert werkte, had vaak nog extra hulp erbij. Alles moest met de hand uitgerekend worden, lonen werden contant uitbetaald en rekeningen cash voldaan.

In 1956 bestond het bedrijf veertig jaar en dat werd groots gevierd met een receptie in de bovenzaal van Hotel Boekenrode op de Zandvoortselaan en daarna een diner. Er waren veel bloemen en cadeaus, maar één geschenk was heel bijzonder. Namens het personeel bood Willem Kerkhoff, de oudste elektricien, aan Rekoert sr. een televisietoestel aan.

Dat was een heel duur cadeau; het personeel had er in het geheim anderhalf jaar iedere week wat voor gespaard.

Over op aardgas

Eind jaren vijftig werd bij Slochteren het eerste Groningse gas ontdekt. Dit leidde in 1963 tot het besluit om heel Nederland aan te sluiten op aardgas. De ombouw van stadsgas naar aardgas bracht voor loodgieters en gasfitters veel werk mee. Er werd een maatschap opgericht van zeventig loodgietersbedrijven uit Haarlem en omgeving met Jan Rekoert als penningmeester. Iedere maandag werd er een wijk omgezet van stadsgas naar aardgas en ieder lid van de maatschap moest dan een monteur leveren. Veel klanten gingen niet naar de showroom van het gasbedrijf, maar kochten hun nieuwe geisers, gaskachels en fornuizen bij Rekoert. Het was dus een drukke, maar goede tijd.

Begin jaren zestig trok Rekoert sr. zich langzamerhand terug uit het bedrijf. Hij was 72 jaar en had van zijn twaalfde af gewerkt. Hij bleef wel boven de zaak wonen en zijn zonen raad geven.

▼ Over op aardgas betekende ook nieuwe apparatuur aanschaffen. De oude keuken van Marie Rekoert was ook showroom geworden.

▲ Behalve de verzameling strijkbouten en trotseerloodjes is er nog veel meer te zien in het kleine museumpje in de kelder van de winkel (foto 2012).

Strijkbouten en trotseerloodjes

In diezelfde tijd kocht Geer jr. op de Botermarkt een paar oude ijzeren strijkbouten om mee te etaleren: dat was leuk, oud naast nieuw. Er bleken verschillende soorten bouten te bestaan en hij kocht er nog één en nóg een De kooplui op de markt bewaarden leuke vondsten voor hem. Toen de verzameling uitdijde moest hij op zoek naar een ruimte om ze uit te stallen. Die vond hij in de kelder onder de winkel, waar vroeger de aardappelen, de inmaak en andere voorraden bewaard werden. Hij richtte de kelder in met de boutenverzameling, andere oude huisraad en antiek loodgietersgereedschap. Ook zijn verzameling trotseerloodjes vond er een plek. Die loodjes werden vanaf de zeventiende eeuw gebruikt om de plek af te dekken waar loden dakbedekking vastgezet wordt met een spijker; dat gebeurde om lekken te voorkomen. Omdat loodgieters hun naam, meesterteken en een jaartal op die plaatjes zetten, valt er heel wat van af te lezen. Het oudste loodje uit Rekoerts verzameling komt uit 1683.

Alleen nog de winkel

Begin jaren zeventig moest Jan Rekoert vanwege gezondheidsproblemen stoppen met werken. Van de ene dag op de andere stond Geer jr. er alleen voor met winkel, installatiebedrijf en een berg werk. Hij zette het bedrijf voort met acht

monteurs en een administratief medewerkster en kon gelukkig nog voor raad en daad bij zijn vader terecht. Senior overleed een paar jaar later in 1978, 88 jaar oud. Jan overleed in 1982, nog geen 68 jaar oud. Intussen was Marjon Rekoert, de dochter van Geer jr., in 1977 als derde generatie in de zaak komen werken.

In die jaren kwam het doe-het-zelven in de mode. Mensen pakten de klussen in huis zelf aan in plaats van een monteur te laten komen. Bouwmarkten waren er nog niet en zo stond de zaak elke zaterdag vol met (voornamelijk)

▲ Het logo van Rekoert ontwierp en schilderde Geer Rekoert zelf. Marjon gebruikte het ook op de door haar zelf gebouwde website en in de nieuwsbrief.

mannen op zoek naar gereedschap, materiaal en een goed advies. Geer Rekoert kon alles heel goed uitleggen.

Eind jaren tachtig liep het installatiewerk steeds verder terug. In 1991 viel het besluit uitsluitend nog de winkel aan te houden, maar dan zonder het witgoed (koelkasten, wasmachines etc.). Geer Rekoert was inmiddels 67, maar toen de zorg van het installatiebedrijf van zijn schouders was gevallen, ging hij elke dag weer fluitend naar zijn werk. Hij verzorgde nog altijd de prijskaarten en etalageborden in de winkel, met penseel en plakkaatverf, met Oost-Indische inkt

en redispen (indooppen). Dat gaf de uitstalling een heel eigen aanzien.

Gloeilampen hamsteren

Ondanks de komst van moderniteiten als een kopieerapparaat, computer en pinapparaat veranderde het interieur van de winkel niet. Een deel was nog net zoals Geer Rekoert sr. het in 1922 had ingericht, de rest was niet meer gewijzigd sinds de jaren vijftig. Van de millenniumwisseling en de introductie van de euro had de kassa uit 1961 geen last.

In 2009 bepaalde de Europese regelgeving dat gloeilampen boven een bepaald wattage niet meer ingevoerd mochten worden. Rekoert besloot de klanten te informeren over de grote voorraad gloeilampen in de voormalige loodgieterswerkplaats. Op borden aan het raam en in de winkel stond: 'Wij hebben nog steeds heel veel gloeilampen in voorraad'. Toen in steeds meer winkels de lampen uit de schappen verdwenen, kwamen de klanten hamsteren bij Rekoert. Uit China bleken nog lampen ingevoerd te kunnen worden met op het doosje de mededeling 'niet voor huishoudelijk gebruik'. Er kwamen klanten uit de wijde omtrek; mensen die op weg naar Zandvoort langs reden, stapten uit om bij Rekoert in te slaan.

Toch weer een nieuw begin

Na 2012 gingen zowel voor Geer Rekoert als zijn dochter (al geruime tijd chronisch ziek) de jaren voelbaar tellen. De winkel, ooit open van maandagmiddag tot en met zaterdag, sloot voortaan op maandag en vrijdag, later ook op woensdag, de deur. Bovendien werd het steeds moeilijker om als kleine winkel staande te blijven bij de concurrentie van internet en grootwinkelbedrijven. Hoewel vader en dochter ervan droomden in 2016 samen met hun klanten het honderdjarig bestaan van hun zaak te vieren, werd in 2014 duidelijk dat zoiets niet haalbaar was. Geer was inmiddels 90 jaar, zijn dochter 56. Toen er dan

ook iemand binnenstapte die het pand wilde kopen, gingen ze daar op in. Eind december 2014 sloot de zaak, na 98 jaar.

Maar het eind van Firma G. Rekoert betekent een nieuw begin voor Michèle Dinger en haar partner Hans Fischer. Michèle zag het oude pand, voelde de lange geschiedenis en zag mogelijkheden voor plannen die ze al lang koesterde. De ruimte, de werkplaats en vooral ook het museum in de kelder spraken haar aan. Ze besloot niet alleen het pand te kopen, maar ook de hele inhoud: voorraad, verzamelingen, inrichting. De exacte invulling was bij schrijven van dit artikel nog niet helemaal duidelijk, maar als het goed is blijven de kelder en de scheerapparatencollectie intact en kunt u er nog steeds terecht voor lampen.

▲ *Frederiek, Marjon en Geer Rekoert op het feest bij het 90-jarig jubileum in 2006.*

Lange versie vol prachtige anekdotes op de website

Dit artikel is een sterk ingekorte bewerking van het verhaal dat Marjon Rekoert schreef over de firma G. Rekoert. Heel veel leuke en bijzondere informatie moest in het korte bestek van dit tijdschrift weggelaten worden. De lange versie met veel foto's vindt u als bijlage op www.hv-hb.nl als bijlage bij *HeerlijkHeden* 164.

Het 'Adriaen Pauwhuis' en de blekersfamilie Visser

Ellen Kerkvliet

Wie over de Blekersvaartweg in Heemstede gaat, kan het niet missen: het dubbele woonhuis 'Adriaen Pauw'. Hoe komt dat huis aan zijn naam, hoe oud is het en wie hebben er gewoond?

► *Het opschrift boven de deur. (Meestal zien we de spelling Adriaan met dubbel a.)*

En van de huidige bewoners van het Adriaen Pauwhuis aan de Blekersvaartweg is Edwin Visser (1970). Hij is de zevende generatie van de familie Visser die - met een korte onderbreking - vanaf 1759 het monumentale pand aan de Blekersvaartweg bewoont. Veel oude kaarten, notariële transactiepapieren en andere documenten zijn al die jaren zorgvuldig in de woning bewaard gebleven. Dankzij dit familiearchief heeft Edwin een reconstructie gemaakt van de geschiedenis van het pand en zijn bewoners. Dit artikel is daar een samenvatting van.

▼ *Blekersvaartweg 7 en 8.*

Naam op de puilijst

In 1966 is het huis gesplitst in twee afzonderlijke woningen. Edwin woont

in het linkerdeel. Op de puilijst boven de oorspronkelijke voordeur, die van de rechterwoning, prijkt de naam 'Adriaen Pauw'. Sinds wanneer die naam er staat is niet bekend. Wel is zeker dat de familie Visser de naam er heeft laten aanbrengen als eerbetoon aan deze beroemde Heemstedenaar. Want als deze ambachtsheer in de eerste helft van de zeventiende eeuw de Blekersvaart - toen nog Sandvaert geheten - niet had laten graven, waren de blekerijen daar hoogstwaarschijnlijk ook niet geweest.

Wildernis

Het is nu haast niet meer voor te stellen, maar het hele gebied tussen de Herenweg en de Blekersvaart was in de zeventiende eeuw nog onontgonnen duingebied en werd daarom ook wel 'de wildernis' genoemd. Adriaan Pauw liet de grond afgraven en het zand werd over de vaarten afgevoerd naar Amsterdam waar het werd gebruikt om bouwterreinen op te hogen voor de stadsuitbreiding. Voor blekers werd dit een aantrekkelijk gebied om zich te vestigen. Er was helder duinwater en de afgezande percelen waren uitermate geschikt voor de aanleg van bleekvelden.

Bleijckerslaen

Op een plattegrond van landmeter Andries van der Walle uit 1652 staat het perceel van het huidige Adriaen Pauwhuis al aangegeven. Toen al was er een blekerij gevestigd. De eigenaar was Hendrick Hendricksz Brouwer, die behalve bleker ook schepen van de heerlijkheid Heemstede was. Aan de oostkant grensden de bleekvelden aan de Bleijckerslaen, de weg langs de zandvaart die we nu kennen als Blekersvaartweg. De westkant werd begrensd door de 'wildernis', die begon waar nu ongeveer de Burgemeester van Lennepweg is. Voor vijftig Caroli Gulden kreeg Brouwer de grond 'in eeuwige erfpacht' van de Heer van Heemstede.

Volgens overlevering brandde de blekerij in 1672 af, waarna Hendrick Brouwer in datzelfde jaar een nieuw huis op het perceel liet bouwen. De kern van het tegenwoordige woonhuis is naar verluidt nog uit die tijd, zodat het Adriaen Pauwhuis het oudste pand aan de Blekersvaartweg genoemd mag worden.

Blekersfamilie

In de daarop volgende decennia wisselden de woning en de 'kleerbleek' een aantal malen van eigenaar. In 1759 duikt voor het eerst de naam Visscher (Visser) op in de archieven. Frans Visscher (geboren 1732), zoon van een Benne-

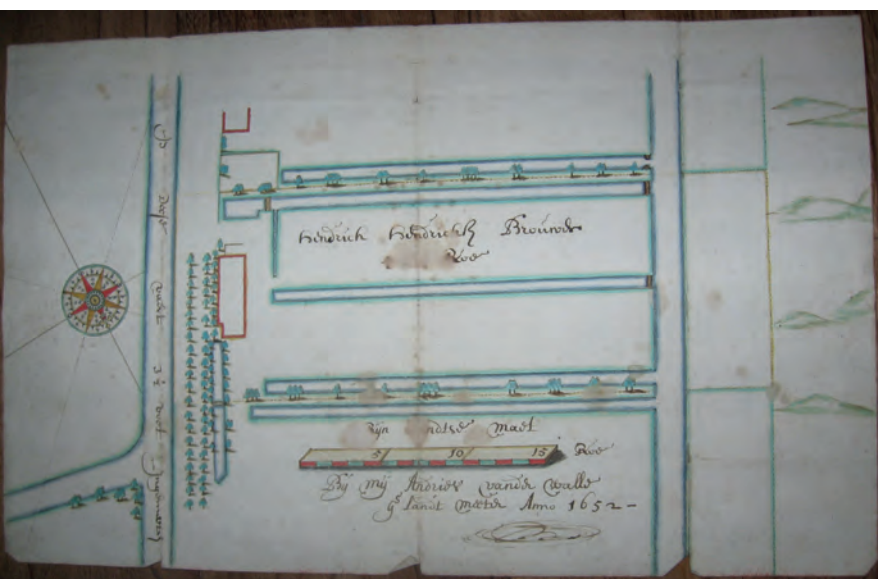
broekse bleker, werd op een publieke verkoping in het Wapen van Heemstede de nieuwe eigenaar. Zijn ouders kwamen, net als veel andere blekers in die tijd, uit Noord-Limburg waar een wol- en linnenindustrie bestond die in zwaar weer verkeerde. Het bleekproces was deze migranten niet vreemd. Claes (Klaas) Visscher (geboren 1694) kwam in de eerste helft van de achttiende eeuw vanuit Weert naar Bennebroek, waar hij in 1733 een blekerij kocht.

Maar de zaken gingen niet zo goed en vijf jaar later moest Frans de blekerij al weer verkopen. Zijn halfbroer Leendert (1745-1799) had meer succes in het blekersvak. Hij had een goed lopende blekerij op het Crayenest aan de Gasthuis Zandvaart (nu Crayenestervaart) tussen de buitenplaatsen *Leeuw en Hoof*t en *Bosch en Hoven*. In 1802 verkocht zijn weduwe deze blekerij, om in datzelfde jaar samen met zoon Klaas (1778-1851) de blekerij aan de Bleijckerslaen te kopen, waar eerder Frans, de oom van Klaas, had gezeten. Vanaf die tijd woont de familie Visscher (nu: Visser) onafgebroken op deze locatie.

Een mallejan

Door de nauwkeurige boedelbeschrijvingen die destijds na een overlijden werden opgesteld, kunnen we ons nu een voorstelling maken hoe het wassen en bleken er toen aan toe ging. Na het overlijden van de echtgenote van Klaas Visscher (hij was nummer twee in de lange rij blekers van deze familie aan de Blekersvaart) werd in 1828 de boedel beschreven. Daarin is onder andere te lezen dat in het 'waschhuis' een koperen broeiketel, dito stijfselketel, een stampkuip en een wringbak stonden. Ook was er een vat lakmoes (dit werd net als blauwsel gebruikt om het wasgoed extra wit te maken), een mallejan (as met grote wielen, meestal getrokken door een span paarden), een partij turf en enige takkenbossen.

▼ *Andries vander Walle, 'gezworen landmeter', maakte in 1652 deze vermoedelijk eerste tekening van het perceel. Links de Blekersvaart met, roodomrand, het woonhuis. Achter het huis de bleekvelden met daarin de naam Hendrick Hendricksz Brouwer en de kraken (sloten waaruit met een hoos water werd geschept om het wasgoed nat te gooien).*

► Op deze foto uit 1917 zien we v.l.n.r. het wagenhuis/paardenstal (open deur), het woonhuis van de familie Visser, de keuken (naar voren springend gedeelte) en het wasserijgebouw.

Afkoopsom Nationale Militie

Zoon Leendert (1807-1895) kreeg bij het bereiken van de meerderjarige leeftijd in 1828 de blekerij toebedeeld. Hij kon dit doen, omdat zijn vader voor 282 gulden voor hem een plaatsvervanger in de Nationale Militie (militaire dienst) had aangekocht. Leendert was toen zijn ouders overleden de enige nog levende zoon. Hij had nog vier zussen; drie andere zussen en twee broers waren allemaal op jonge leeftijd overleden. Toen Leendert in 1864 voor 800 gulden ook de grond kocht, waren zowel het perceel als alle daarop gebouwde panden zijn eigendom.

Het huwelijk van Leendert en zijn vrouw werd gezegend met maar liefst veertien kinderen, tien dochters en vier zonen. Veel kinderen stierven jong en om alvast zeker te zijn van een opvolger betaalde Leendert, net als zijn vader destijds voor hem, een afkoopsom zodat zijn oudste zoon Jan (1847-1918) niet in militaire dienst hoefde en ingewerkt kon worden in het vak van bleker.

Vuurmachine

De zaken gingen goed, zo goed zelfs dat Leendert het als eerste Heemsteedse kleebleker aandurfde een vuurmachine

(stoommachine) te kopen. Dat moet rond 1840 geweest zijn. Die aankoop stuitte op nogal wat protesten van de andere blekers aan de Blekersvaart. Zij waren bang voor roetvorming op hun wasgoed. De gevreesde roetvorming bleef echter uit en geleidelijk aan gingen ook andere blekers over op de steeds populairder wordende stoommachine.

Wie een stoommachine wilde aanschaffen had daarvoor toestemming van de provincie nodig. In het familiearchief is een document gevonden uit 1871, waarin Leendert toestemming krijgt van Gedeputeerde Staten der Provincie Noord-Holland voor 'plaatsing van een stoomwerktuig van 6 en een stoomketel van 15 paardenkrachten bestemd tot het in werking brengen van eenige stampers en het koken van water voor de kuipen der kleeblekerij'.

Brand in het wasserijgebouw

Behalve de woning van blekersfamilie Visser staan ook de paardenstal en het wagenhuis, links van het huis, er nog steeds. Zelfs van het wasserijgebouw aan de andere kant van de woning is een groot gedeelte nog intact. Het witgepleisterde pand is tegenwoordig een kantorencomplex. Oorspronkelijk was de wasserij door de keuken verbonden met de woning.

Taxatierapport voor de brand-verzekering, 1923

1. Woonhuis
(f. 15.000,-)
 2. Wagenhuis, paardenstal, waarboven hooizolder alsmede sorteer- en pakkamer en expeditie voor waschgoed. Gedeeltelijk steenen en gegolfd plaatijzeren opstal met steenen vloer, waarboven gedeeltelijk een hooizolder is met gegolfd plaatijzer op houten spanten gedekt. Grenst met gemeenschappelijke muur aan en behorende tot No. 1.
(f 4.500,-)
 3. Wasscherij, schaftlokaal en standplaats voor de waterreservoirs. Geheel steenen opstal met dito vloer, zonder verdieping geheel met pannen gedekt. Grenst met een gemeenschappelijke muur aan en behorende tot No. 1.
(f 4.500,-)
 4. Ketelhuis, machinekamer, mangel en strijkinrichting. Geheel steenen opstal met steenen vloer, over geheel twee verdiepingen op houten balklagen en dito vloeren, ingericht tot drogerij, is met beschoten kap en pannen gedekt. Alleen boven de strijksaal een zolder met beschoten kap en pannendak. Grenst met eigen muur gemeenschappelijk aan No. 3.
(f 18.000,-)
 5. Gemetselde schoorsteen aan de buitenmuur van gebouw No. 4.
(f 750,-)
- De machinerieën & gereedschappen (o.a. 2 vierkante waterreservoirs, 3 waschmachines, horizontale stoomketel, horizontale H.D. stoommachine, wringmachine, 2 mangels, 12 strijkplanken, 6 strijktafels, 3 paktafels, 1 ijzeren linnenpers, diverse houten droogrekken met toebehorende droogstokken etc.).
(f 14.713,-)

In 1895 brak brand uit in de wasserij. Het vuur was waarschijnlijk ontstaan in de machinekamer. In het *Haarlems Dagblad* van 15 oktober 1895 staat te lezen dat de droogzolders en de strijkkamer geheel uitbrandden en dat veel wasgoed in vlammen was opgegaan. Ook de aangrenzende wasserij van Breed liep schade op. Even werd gevreesd dat de hooiberg van de tegenover de blekerij gelegen boerderij van Milatz vlam zou vatten. Maar, zo meldt de krant, 'de wind

ging spoedig liggen en dat was een groot geluk'. De wasserij werd weer opgebouwd en de verzekering dekte de schade.

Zeker in een wasserij, waar heet water wordt gekookt, waar wordt gestoomd en gedroogd, is een goede brandverzekering belangrijk. In 1923 werden ten behoeve van de brandverzekering de opstallen en machines getaxeerd. Het taxatierapport biedt een interessant inkijkje in het bedrijf.

▲ Frans Visser bij een stoomketel, foto rond 1920.

Visser wast frisscher!

In 1925 werd Frans Visser (1881-1948) de volgende eigenaar van de wasserij. Samen met zijn zus Lies (1886-1979) ging hij daarvoor een vennootschap aan.

Heemstede groeide en op steeds meer bollenvelden en bleekvelden verrezen nieuwe woonwijken. Voor de aanleg van de Burgemeester van Lennepweg verkocht Frans in 1931 een deel van zijn bleekvelden en een stuk moestuin. Hij kreeg er ruim 8.000 gulden voor.

De inkomsten uit de wasserij liepen echter terug, er werd in de jaren dertig zelfs verlies geleden. De stoker werd ontslagen en er moesten loonsverlagingen worden doorgevoerd.

▲ Advertentie uit Eerste Heemsteedsche Courant, 28 november 1940.

▲ Advertentie uit Het Bloemendaalsch Weekblad, 17 januari 1941.

► Het woonhuis Adriaen Pauw in 1964. De woning was toen nog niet gesplitst. Rechts van de voordeur de blinde muur, waarachter de bedsteden waren.

Aan het ontbreken van naamsbekendheid zal het niet gelegen hebben, vanaf 1940 plaatste Visser in de *Eerste Heemsteedsche Courant* en het *Bloemendaalsch Weekblad* regelmatig opvallende advertenties met de pakkende leus: 'Visser wascht frisscher!'

Einde wasserij Visser

Op 31 december 1942 kwam er wegens gebrek aan rendement een einde aan 'Stoom-Wasch-en Strijkinrichting Firma L. Visser & Zoon'. Bovendien waren er, mede door de Tweede Wereldoorlog, opvolgingsproblemen. De vennootschap tussen Frans en zijn zus Lies werd ontbonden. Een jaar later kocht meubelzaak Van den Broek het wasserijgebouw. De machines werden verkocht op een openbare veiling, die plaatsvond in het Concertgebouw in Haarlem. In 1946 werd de voormalige paardenstal links naast de woning verhuurd aan het autoschadebedrijf Siemerink en Draijer. De wasserij was dan wel verkocht, de woning bleef van de familie.

Ramen in blinde muur

In 1966 werd het woonhuis Adriaen Pauw gesplitst. Joop Visser (1935), jongste zoon van de laatste wasserijbaas, kocht het linkerdeel (nu nummer 7), zijn broer Frans (1931) het rechter (nu nummer 8). Moeder en dochter Lies mochten tot het overlijden van moeder op nummer 8 blijven wonen. Er moest toen het een en ander verbouwd worden. Rechts van de voordeur was een

▲ *Het voormalige wasserijgebouw na de brand in 1974.*

blinde muur, daarachter zaten binnen de bedsteden. Daar kwamen twee ramen in en wie niet beter weet zou zweren dat die er altijd hebben gezeten.

Nogmaals brand

Er rustte geen zegen op het wasserijgebouw want in 1974 brandde het voor de tweede maal in zijn geschiedenis af. Het was toen eigendom van meubelzaak Van den Broek en werd gebruikt als meubelmakerij en toonzaal. De bovenste verdiepingen zijn na deze brand niet meer herbouwd. Tegenwoordig zijn er enkele kantoren in het pand gevestigd.

Karakterbehoud

Lies Visser (1924), de ongehuwde zus van Joop en Frans (niet te verwarren met 'grote Lies' uit de vennootschap) woonde samen met haar moeder in het Adriaen Pauwhuis. Lies was een actief lid van de HVHB (toen nog Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek geheten). In de jaren zeventig heeft zij zich samen

▼ *Huidige situatie: de herbouw zonder de bovenste verdiepingen.*

met de zangpedagoge Coby Riemersma - zij woonde ook aan de Blekersvaartweg - ingezet om het karakter van het voormalige blekersgebied te behouden. De gevreesde demping van de vaart ging niet door, maar ze konden niet voorkomen dat op een groot gedeelte van de vroegere bleekvelden woningen zijn gebouwd.

De achtste generatie

De in 2012 geboren Noud Visser is de achtste generatie van deze familie die in het Adriaen Pauwhuis woont. Zijn vader Edwin, kleinzoon van de laatste eigenaar van de wasserij, kocht in 2011 het linker gedeelte van het dubbele woonhuis van zijn ouders. Het rechter deel behoort sinds 1989 niet meer aan de familie.

Het autoschadebedrijf Siemerink vertrok na lang touwtrekken in 1988 uit de voormalige paardenstal en wagenhuis. De familie en omwonenden hadden veel overlast van het bedrijf. De ruimte wordt nu door Edwin gebruikt als schuur en garage. De voormalige bleekvelden achter de woning zijn omgetoverd tot een prachtige tuin van bijna 60 meter diep en 20 meter breed. Het beeldbepalende pand is, vanwege de grote cultuurhistorische waarde als herinnering aan het rijke blekersverleden van Heemstede, een gemeentelijk monument.

Bronnen

Edwin Visser, *Stamboom familie Visser + geschiedenis van de locatie van woonhuis 'Adriaen Pauw' en blekerij/wasserij Visser*, Heemstede 2014.

<https://ilibriana.wordpress.com/2012/01/20/eerste-in-nederland-gebouwde-stoommachine-stond-in-groenendaal/>

HeerlijkHeden 9, september 1974, voorwoord door voorzitter B. van Tongeren.

Het complete verhaal van Edwin Visser en de stamboom zijn te vinden op www.hv-hb.nl bij de bijlagen bij *HeerlijkHeden* 164.

De kanonnen van Bennebroek

Martin Bunnik

Tot voor kort stonden er kanonnen bij de voormalige trambrug aan de Bennebroekerlaan. Tijdens de renovatie van de brug zijn ze verwijderd en nu liggen ze op de gemeentewerf van Bloemendaal te wachten op een nieuwe bestemming. Maar wat is de functie van de kanonnen geweest, waar hebben ze oorspronkelijk gestaan en hoe zijn ze bij de trambrug gekomen?

► *Het kanonschot, Willem van de Velde (II), ca. 1680, olieverf op doek. Rechts zijn drie rijen kanonnen boven elkaar te zien.*

Het kanon is uitgevonden in de middeleeuwen, na het ontdekken van het buskruit door de Chinezen. De eerste kanonnen waren van brons. Met natuurstenen en later ijzeren ballen of kogels werd in de richting van de vijand geschoten. Door de inzet van dit zware wapen boden kastelen, forten en vestingen geen veilige schuilplaats meer. Vanaf de 16de eeuw werden kanonnen ook op zee gebruikt. Oorlogsschepen werden aan weerszijden uitgerust met een rij kanonnen, vaak zelfs op meerdere dekken. Het vijandelijke schip werd bij het passeren beschoten met een aantal kanonnen tegelijk waardoor een enorme ravage aangericht kon worden aan zowel scheepsrump en tuigage als onder de bemanning.

Al spoedig werden steeds meer kanonnen van gietijzer ingezet. Deze waren goedkoper maar hadden wel het probleem dat door de hitte en de kracht van het schot metaalmoeheid optrad. Hierdoor kon het kanon tijdens het schieten openbarsten met als gevolg dat het eigen schip beschadigd werd en de bemanning verwond of zelfs gedood. Om dit te voorkomen werden de gietijzeren kanonnen na een bepaald aantal schoten van het oorlogsschip verwijderd. Het geschut werd onklaar gemaakt door een overmaatse loden kogel in de loop te slaan.

Het kanon als schamppaal

De afgedankte kanonnen (in maritieme kringen kanons genoemd) werden als

sierobject of schamppaal verkocht aan stadsbestuurders, ambachtsheren en eigenaren van buitenplaatsen. Ze werden op hoeken van straten en bij poorten ingegraven met de loop schuin omhoog om schade door rijtuigen aan de toegangspoort te voorkomen. Daarnaast waren de kanonnen ook bedoeld als symbool van de macht van de eigenaar van de buitenplaats.

In Heemstede en Bennebroek hebben op diverse plaatsen kanonnen als schamppaal bij toegangswegen en poorten van buitenplaatsen gestaan. Op een prent van de *Hartekamp*, gemaakt door Hendrik Tavenier, zien we aan weers-

◀ Tekening uit 1773 van de toegangspoort van de Hartekamp aan de Herenweg.

zijden van de toenmalige poort recht voor het huis twee kanonslopen staan. De bewoner in die tijd was Mr. Pieter Clifford.

Ook nu zijn er nog kanonnen in Heemstede te vinden zoals bij de ingang van *Meer en Berg* bij Groenendaal. Bij het *Huis te Manpad* staan twee schampalen maar die zijn van steen.

In Bennebroek stonden vele jaren twee kanonslopen aan de ingang van de Bennebroekerlaan bij de Rijsstraatweg. Ze zijn terug te vinden op een foto

uit 1871. Bijna alle wegen in het dorp waren in die tijd nog in eigendom van de ambachtsheer Willink van Bennebroek. We mogen dan ook aannemen dat de kanonslopen in de 18de of 19de eeuw geplaatst zijn in opdracht van de ambachtsheer. De Bennebroekerlaan was toen de verbinding tussen de Herenweg – de belangrijkste weg in Holland – en het *Huis te Bennebroek* waar de ambachtsheer woonde.

Bij de verbreding van de Bennebroekerlaan in de tweede helft van de vorige

◀ De kanonslopen bij de ingang van *Meer en Berg*.

▲ *De kanonslo-
pen aan de
ingang van de
Bennebroekerlaan
op de hoek met
de Rijksstraatweg
(begin 1900).*

▼ *De kanonnen
van Bennebroek
op de gemeente-
werf in Overveen.*

eeuw werden de kanonslo-
pen verwij-
derd. Bij de viering van het 350-jarige
bestaan van Bennebroek zijn de
schamppalen weer zichtbaar in het dorp
geplaatst: bij de trambrug markeerden ze
de toegang tot het feestterrein.

In 2014 constateerde de gemeente Bloemendaal dat het dek van de trambrug
vervangen moest worden. In december
zijn de renovatiewerkzaamheden begon-
nen. De kanonnen werden verwijderd
en wachten nu op de gemeentewerf in
Bloemendaal (Overveen) op een nieuwe

Amsterdammertje

Iedereen kent het Amsterdammertje,
dat je niet alleen in de straten van de
hoofdstad maar, zonder het wapen
van Amsterdam, ook in vele andere
dorpen en steden in Nederland ziet.
Ze worden gebruikt als trottoirpaal
om parkeren op ongewenste plaatsen
tegen te gaan. Het Amsterdammertje
ontleent zijn vorm aan het kanon. Als
je het paaltje horizontaal legt, herken
je de loop met in de mond de loden
kogel.

bestemming ter herinnering aan de
geschiedenis van de ambachtsheerlijk-
heid Bennebroek.

Bronnen

Maarten Verkaik, 'Bennebroekse Kanon-
nenpraat', in: *HeerlijkHeden* 103, 2005.
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Scheepsgeschut>
http://nl.wikipedia.org/wiki/Kanon_%28geschut%29

Uitnodiging voor de voorjaarsbijeenkomst en ledenvergadering van de HVHB op 4 juni 2015

Het bestuur van de Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek nodigt u uit voor de voorjaarsbijeenkomst, tevens Algemene Ledenvergadering, op donderdag 4 juni 2015 in de Burgerzaal van het gemeentehuis van Heemstede. De bijeenkomst begint om 20.00 uur. De zaal is open vanaf 19.30 uur.

Korte jaarvergadering: 20.00 uur

1. Opening van de Algemene Ledenvergadering van de HVHB door voorzitter Jaap Verschoor.
2. Mededelingen van het bestuur.
3. Vaststelling van het verslag van de Algemene Ledenvergadering van 3 juni 2014. Het verslag is opgenomen in *HeerlijkHeden* 161 en op www.hv-hb.nl.
4. Vaststelling van het jaarverslag over 2014, te vinden op de navolgende bladzijden en op www.hv-hb.nl.
5. Verslag van de kascommissie over de jaarcijfers 2014.
6. Vaststelling van de jaarcijfers over 2014 en de begroting voor 2015. Het financieel verslag en de begroting voor 2015 vindt u op www.hv-hb.nl in de kolom 'Actueel' of kunt u toegestuurd krijgen door de penningmeester van de vereniging (023-5470797).
7. Benoeming nieuwe kascommissie.
8. Herverkiezing bestuursleden: Marloes van Buuren en Jaap Verschoor zijn aftredend en worden door het bestuur voorgedragen voor herbenoeming.
9. Rondvraag en sluiting.

Video over de tien belangrijkste monumenten van Heemstede: 20.30 uur

In het kader van hun maatschappelijke stage hebben leerlingen van Hageveld een film gemaakt over de in hun ogen tien belangrijkste monumenten in Heemstede. Kijk mee met de verrassende blik van jongeren op wat zij als een belangrijk monument beschouwen.

Uitreiking van de eerste Burgemeester David Eliza van Lennep Erfgoedprijs: 20.45 uur

Bekendmaking van de winnaar door de jury van de Erfgoedprijs en uitreiking van de prijs door Jaap Verschoor, voorzitter van de HVHB.

Presentatie over landgoederen en buitenplaatsen in de wijde omgeving van Amsterdam: 21.00 uur

René Dessing leidt ons met fraaie afbeeldingen langs in de 17de, 18de en 19de eeuw door Amsterdamse kooplieden gebouwde buitenplaatsen in Kennemerland en het Gooi en langs de Amstel en de Vecht. Het door hem geschreven boek *De Amsterdamse buitenplaatsen, een vergeten stadsgeschiedenis* is tijdens de voorjaarsbijeenkomst te koop.

Informeel gedeelte: 22.00 uur

Na afloop van de bijeenkomst is er gelegenheid om na te praten bij een drankje en een hapje. Op het scherm zullen dan foto's te zien zijn van de bijzondere bomen en heesters in de middenberm van de Heemsteedse Dreef, die samen het langste arboretum van Nederland vormen. De foto's zijn gemaakt door Theo Out die een boek over dit arboretum maakte, dat deze avond eveneens te koop zal zijn.

Nominaties Burgemeester David Eliza van Lennep Erfgoedprijs

Het is dit jaar 150 jaar geleden dat burgemeester David Eliza van Lennep werd geboren. In de bijna 25 jaar dat hij burgemeester was, van 1891 tot 1916, maakte Heemstede een enorme verandering door. Ter gelegenheid van dit jubileum en om cultureel erfgoed in Heemstede en Bennebroek een stimulans te geven, heeft de HVHB een naar hem genoemde Erfgoedprijs ingesteld. Dit was mogelijk door een legaat, dat de HVHB heeft ontvangen van mevrouw Zonneveld uit Heemstede.

Voor de Erfgoedprijs is een onafhankelijke, deskundige jury gevormd die bestaat uit René Dessing, Rob Hinse, Olga van der Klooster, Wim de Wagt en Johannes van der Weiden. Tot 1 maart konden initiatieven op het gebied van cultureel erfgoed ingezonden worden. Daarnaast heeft de jury ook een aantal niet ingezonden maar toch bijzondere initiatieven beoordeeld en bekeken. Dat leidde tot flinke discussies. Wat ga je nomineren? Een initiatief dat nog in de kinderschoenen staat, of juist iets dat helemaal af is? Gaat het om cultuur in de breedste zin van het woord, of meer specifiek om cultureel erfgoed? Personen of instanties? Klein of groot?

Van belang was in ieder geval dat iedere genomineerde een positieve bijdrage moest leveren aan behoud en versterking van erfgoed in Heemstede en Bennebroek. Voorbeelden voor ons allemaal en liefst op plekken die voor iedereen goed zichtbaar zijn. De drie nominaties zijn:

Koepel Overplaats Hartekamp

Buitenplaatsen zijn de groene parels van Kennemerland. Gelukkig zijn er in Heemstede een aantal bewaard gebleven, waaronder de

Hartekamp. De *Overplaats* is de 'overtuin' van deze buitenplaats. Hier heeft Landschap Noord-Holland de laatste jaren flink gerestaureerd. Oorspronkelijke zichtlijnen werden weer zichtbaar gemaakt. Er werd een prijsvraag uitgeschreven voor een nieuw bouwwerk, de bekroning van de heuvel waar eens een theehuis stond dat door vandalisme werd verwoest. Marjolein van Eig ontwierp de koepel 'Mijmer en Focus'. Deze blikvanger staat nu tegenover de *Hartekamp* en nodigt wandelaars uit om ernaartoe te klimmen en van het uitzicht te genieten: aan de ene kant het hoofdhuis van de *Hartekamp*, aan de andere kant de vallei, begrensd door bomen en ontworpen door Zocher.

▲ De koepel op de Overplaats van de Hartekamp.

Raadhuisstraat 42 Heemstede

Op de hoek van Raadhuisstraat en Havenstraat is nog een oud pand bewaard gebleven. Het is in 1875 gebouwd als woonhuis van de familie Van Beusekom. Het huis kreeg in 1913 een winkelbestemming; er werden onder andere dames- en kinderhoeden verkocht. Lange tijd zag het er naar uit dat het als zo veel andere panden op de Binnenweg en de Raadhuisstraat in handen zou vallen van projectontwikkelaars, maar het werd uiteindelijk gekocht door Simon en Renske Hof. Zij restaureerden het voorbeeldig, niet alleen aan de buitenkant maar ook van binnen, met behoud van de oorspronkelijke indeling. Zo houden we aan de Raadhuisstraat een

prachtig voorbeeld van hoe eens deze straat er moet hebben uitgezien. Talloze karakteristieke panden zijn verdwenen (denk aan schoenmaker Kaptein of het oude pand van de Pijp), maar dankzij de inzet van een particulier is Raadhuisstraat 42 behouden.

Trambrug Bennebroek

Zonder tram waren Heemstede en Bennebroek nooit forensenplaatsen geworden. Van die tram, die over de Glip via Bennebroek naar Hillegom reed, is alleen de oude trambrug over de Bennebroekervaart bewaard gebleven.

Deze is nu hersteld, waarbij op een creatieve manier verschillende aspecten van de tram zichtbaar werden gemaakt: de rails, het logo van de NZH, de bovenleiding. Dankzij het initiatief van de Stichting MOVE (Museum voor het openbaar vervoer & straatbeeld) is een stuk verleden inzichtelijk gemaakt.

Wie gaat er winnen?

De definitieve winnaar van de Erfgoedprijs wordt bekendgemaakt tijdens de Voorjaarsbijeenkomst van de HVHB op 4 juni in het raadhuis van

Heemstede. Dan zijn alle drie genomineerden uitgenodigd en aan één van hen wordt de Burgemeester David Eliza van Lennep Erfgoedprijs 2015 uitgereikt.

Jaarverslag 2014 van de Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek

Het speerpunt van de HVHB in 2014 was de afronding van de *Canon van Heemstede en Bennebroek*, die tijdens de najaarsbijeenkomst op 20 november 2014 is gepresenteerd. De canon, geschreven door de leden van de historische commissie van de HVHB, behandelt in 21 thema's de belangrijkste onderwerpen uit de geschiedenis van beide plaatsen. Hij is te vinden via www.hv-hb.nl of rechtstreeks op www.regiocanons.nl/noord-holland/heemstede-en-bennebroek. Met het publiceren voldoet de vereniging aan een belangrijke doelstelling, namelijk het geven van informatie over de geschiedenis van Heemstede en Bennebroek.

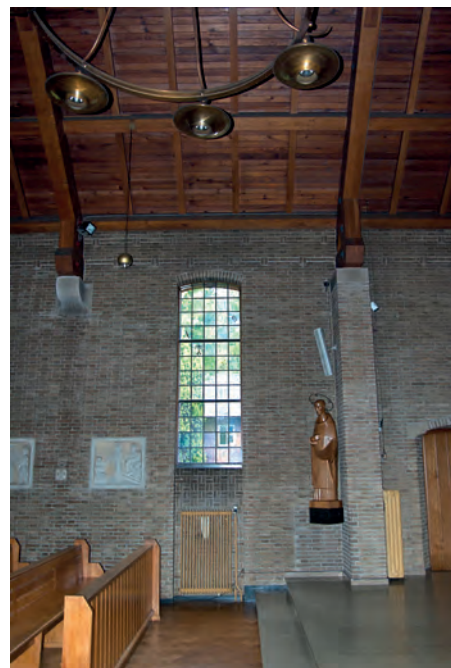
Speerpunten 2015 en 2016

In 2014 is ook gewerkt aan het speerpunt van 2015: de *inventarisatie van bijzondere gebouwen en ensembles uit de wederopbouwperiode (1940-1965)*, waarvan we de belangrijkste willen voordragen voor opname op de gemeentelijke monumentenlijst. Deze periode staat ook bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed erg in de belangstelling. Uit deze tijd stammen immers de monumenten van de toekomst. Een bijzonder voorbeeld van wederopbouwarchitectuur in Heemstede is de Pinksterkerk (inmiddels een rijksmonument). Maar ook het voormalige postkantoor van Dick Greiner (nu Rivièra Maison) verdient bescherming en een monumentenstatus.

In 2014 is veel energie gestoken in de voorbereiding van het boek *Heemstede 1890-1940*, de periode waarin Heemstede uitgroeide van een klein dorp met een aantal buitenplaatsen tot een welvarende forensenplaats. Die publicatie, het speerpunt van 2016, zal een derde deel zijn in de reeks die begonnen is met *Binnenweg & Raadhuisstraat* en een vervolg heeft gekregen met *Groenendaal*.

Verder is gestart met een omvangrijke inventarisatie, reorganisatie en digitalisering van het archief en de verzameling (kunst)voorwerpen van de HVHB.

Onze langetermijnplanning hebben we vastgelegd in het Beleidsplan 2014-2017, dat op de algemene ledenvergadering van 3 juni 2014 werd vastgesteld. U kunt het raadplegen via www.hv-hb.nl.

▲ De kapel van Mariënhoeve behoort tot de kandidaten voor monumenten uit de wederopbouwperiode.

Bestuur en commissies

De bestuursleden Gerard Bettink (secretaris) en Marc de Bruijn (communicatie) zijn tijdens de voorjaarsbijeenkomst en algemene ledenvergadering herbenoemd. Tijdens de najaarsbijeenkomst is Ton Bruseker afgetreden, na acht jaar voor de financiële administratie en de ledenadministratie te hebben gezorgd.

Tjarko Rookmaker is door de leden benoemd als opvolger. De commissie communicatie is uitgebreid met Stephanie Haveman en de commissie karakterbehoud met Rob Zieltjens en Maarten Georgius. Jan van Bente is als lid van de kascommissie opgevolgd door Ad van Amerongen. Anja Kroon wordt bij het inventariseren en digitaliseren van het archief geassisteerd door Remmert Pels en Marijke van den Berg.

Bijeenkomsten

Zoals de laatste jaren gebruikelijk, werd de voorjaarsbijeenkomst goed bezocht door ongeveer 150 leden en belangstellenden. Eerst werd een door leerlingen van Hageveld in het kader van hun maatschappelijke stage gemaakte film vertoond over de in de jaren dertig gebouwde huizen en hun bewoners. Joost Kingma, de auteur van *De magie van het jaren '30 huis*, hield vervolgens een presentatie over wat die in de jaren dertig gebouwde huizen nu zo bijzonder en gewild maakt.

Tijdens de najaarsbijeenkomst stond de Canon van Heemstede en Bennebroek centraal. De samenstellers ervan, Martin Bunnik, Hillebrand de Lange en Ruud Bannink, hielden elk een presentatie over een thema

uit de canon (respectievelijk vervoer, het rijke Roomse leven en sport). Met een opkomst van meer dan 200 leden en belangstellenden was de burgerzaal in het raadhuis van Heemstede amper groot genoeg.

Excursies

In februari brachten 40 leden en niet-leden een bezoek aan het Bisschoppelijk Paleis aan de Nieuwe Gracht in Haarlem. Wegens grote belangstelling is deze excursie in oktober herhaald. In april volgde, omdat ook hier nog veel extra gegadigden waren, nogmaals een excursie naar het *Landgoed Huis te Vogelenzang* en in juni werd de voormalige buitenplaats *Berkenrode* bezocht. In augustus was er een excursie naar de Kathedrale Basiliek Sint Bavo te Haarlem. Eveneens een herhaling omdat in 2013 velen moesten worden teleurgesteld. Het excursieprogramma werd in november afgesloten met een rondleiding door het complex van de Doopsgezinde Kerk te Haarlem.

Open Monumentendag en markten

Ook in 2014 heeft de HVHB een centrale rol gespeeld bij de organisatie van de Open Monumentendag. Een groot succes waren de door de HVHB (i.s.m. het NZH Vervoersmuseum) geregelde ritten met een historische bus in het kader van het monumentendagethema 'Op reis'. Bij alle ritten was de bus volledig vol en zo maakten ruim 200 mensen een rondrit langs monumenten in Heemstede en Bennebroek.

De HVHB was aanwezig met een stand op de Heemstedse Kunstbeurs, de Voorjaarsmarkt en de Dickensmarkt. Ten slotte werd voor Casca een lezing verzorgd over de Algemene begraafplaats aan de Herfstlaan.

HeerlijkHeden

Het kwartaalblad *HeerlijkHeden* is het bindende element van de vereniging. Gelukkig blijven zich steeds meer dan voldoende onderwerpen aandienen om over te schrijven. De verkoop in de boekhandel blijft goed lopen en vormt een veelvoorkomende aanleiding om lid te worden van de HVHB.

De digitale HVHB

Gedurende het jaar werd veelvuldig gebruikgemaakt van de website www.hv-hb.nl. Ook is de HVHB betrokken bij de verschillende facebookpagina's van Heemstede en Bennebroek, die aandacht schenken aan het verleden en aan monumenten. Hier zijn mensen positief bezig met de geschiedenis en delen ervaringen, feiten en foto's. Dat ondersteunen we graag. De e-mail nieuwsbrief van de HVHB werd vijf keer verzonden aan wie zich hiervoor heeft opgegeven.

Lokale en regionale pers

In de lokale en regionale pers werd regelmatig aandacht geschonken aan de activiteiten van de HVHB. Gedurende het gehele jaar 2014 en tot genoegen van velen heeft de HVHB wekelijks een rubriek 'Onbekend Heemstede' in *De Heemsteder* verzorgd, met foto's van decennia geleden en van de huidige situatie. Systematisch zijn vroegere winkels in de Indische Buurt en panden langs de Camplaan en het Wilhelminaplein aan de beurt gekomen.

Monumenten en karakterbehoud

Een van de doelstellingen van de HVHB is de zorg voor het behoud van (potentiële) monumenten en van het karakter van Heemstede en Bennebroek. Dat doen we door onze visie te presenteren in de commissie Ruimte van de Heemstedse gemeenteraad en in de Welstandscommissie, door overleg met het ambtelijk apparaat en door het volgen van de te doorlopen procedures. In Bennebroek hebben we indien nodig contact met de Stichting Ons Bloemendaal.

In 2014 zijn we bezig geweest met onder meer de hierna volgende gebouwen en monumenten, helaas niet altijd met het gewenste resultaat.

Nu de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geen bezwaar heeft tegen het afbreken van het in de 17de/18de eeuw gebouwde pand *Glipperweg 70*, is de sloop van dit rijksmonument vrijwel onafwendbaar. Nieuwbouw zal in dezelfde stijl plaatsvinden met gebruik van nog bruikbaar materiaal uit het oude gebouw.

Ook voor de *monteurswoning* naast de Heemstedse watertoren ziet het er somber uit. Sloop dreigt, waardoor de aanblik van een uniek ensemble met de toren en de directeurswoning sterk wordt aangetast.

De gemeenteraad van Heemstede heeft ingestemd met het uit de sociale woningvoorraad onttrekken van het gebouw *De Meerlhorst* aan de Van Merlenlaan. Het gebouw is verkocht aan een bedrijf dat het wil afbreken en er een zorghotel voor in de plaats wil bouwen. Daar de Meerlhorst niet op een monumentenlijst staat lijkt dit niet meer te kunnen worden voorkomen.

Een verheugende ontwikkeling is dat het al jaren leegstaande rijksmonument het *Wapen van Heemstede* aan het Wilhelminaplein is aangekocht door Stadsherstel Amsterdam en dat de restauratie en verbouwing tot appartementencomplex is gestart. De klankbordgroep Wilhelminaplein, met daarin de HVHB, heeft de advisering over de inrichting van het plein weer opgepakt.

De HVHB is met andere belanghebbenden vertegenwoordigd in een klankbordgroep voor de ontwikkeling van het *Manpadslaangebied*. In 2014 is er nog geen duidelijkheid gekomen over de gewenste ontwikkeling.

De gemeente Heemstede heeft in 2014 een nieuw beheerplan voor *Groenendaal 2015-2032* opgesteld waarin, mede dankzij adviezen van de HVHB, het behouden en versterken van cultuurhistorische waarden een prominente plaats heeft gekregen.

De HVHB heeft ook in 2014 de studie van de provincies Noord- en Zuid-Holland naar de nieuwe *Duinpolderweg* tussen de N205 bij Zwaanshoek en de N206 bij De Zilk gevolgd. Als deze weg door of vlak langs het bos van GGZ-inGeest bij Bennebroek komt te lopen, zal de HVHB zich daartegen verzetten. Ook de te verwachten grote toename van de verkeersdruk op de Herenweg zal voor de HVHB aanleiding zijn, als de procedure zover gevorderd is, een zienswijze in te dienen.

Overige activiteiten

Periodiek overleg met de gemeenten Bloemendaal en Heemstede heeft ook in 2014 plaatsgevonden. Daarnaast zijn er contacten geweest met het Noord-Hollands Archief, de Bond Heemschut, de Historische Vereniging Haerlem en de Stichting Ons Bloemendaal.

Ledental en financiën

Het ledental van de HVHB is in 2014 van nog geen 1100 opgelopen tot ongeveer 1150. Door een goede verkoop van de door de HVHB uitgegeven boeken *Binnenweg & Raadhuisstraat* en *Groenendaal* en door het beperkt houden van de kosten is de financiële situatie van de vereniging gezond en is al sinds 2007 geen verhoging van de contributie noodzakelijk.

Dit alles in 2014 had niet kunnen gebeuren zonder de hulp van de vrijwilligers die zich voor de HVHB hebben ingezet. Zonder hun bijdrage kan de vereniging niet functioneren. Dank hiervoor.

Het bestuur van de HVHB

◀ Een deel van de HVHB-vrijwilligers op 14 maart 2015 in Broek en Waterland.

Excursie: Hildebrandmonument, woensdag 10 juni 2015

Op 13 september 2014, de tweehonderdste geboortedag van Nicolaas Beets, werd het geheel herstelde Hildebrandmonument in de Haarlemmerhout opnieuw onthuld. De achthoekige fontein met beelden van personages uit zijn beroemde boek *Camera Obscura* en het borstbeeld van de schrijver zijn gemaakt door professor Jan Bronner. In 1962 werd het geplaatst, waarna het regelmatig doelwit van vandalen is geweest.

Onder leiding van Wim Vogel, schrijver van diverse literaire gidsen, wandelen we vanaf het Eethuis Nurks naar het monument, waar we van alles te horen krijgen over het monument, Nicolaas Beets en Jan Bronner. Meer informatie vooraf lezen? (Her)lees dan het artikel van Marc de Bruijn in *HeerlijkHeden* 162.

Verzamelen: 10.00 uur bij Eethuis Nurks in de Hout
(bij de kinderboerderij aan de kant van de Kleine Houtweg)

Kosten: leden € 3,-, niet-leden € 5,-
(graag vermelden of u lid bent)

Aantal deelnemers: maximaal 30 personen

Opgeven bij : Tineke Mascini, tmascini@quicknet.nl
of bij
Theo Jonckbloedt, 023 5294499
Bij verhindering tijdig afmelden!

► Vooraan de figuur Robertus Nurks op het Hildebrandmonument. Helemaal links Grootmoeder Kegel en daarnaast Buikje.

Rectificaties

In het artikel 'Het kleuteronderwijs in Heemstede en Bennebroek' in *HeerlijkHeden* 163 is door een misverstand een foutje geslopen. De in 1926 gebouwde kleuterschool, waar de zusters Franciscanessen voor de klas stonden, werd niet naast de Jozefschool gebouwd maar was het nieuwe onderkomen van de kleuters van de Antoniuschool aan de Kerklaan. De Jozefschool heeft nooit een kleuterschool gehad. De kleuterschool bij de Antoniuschool was gemengd; bij de overstap naar de lagere school gingen de jongens naar de Jozefschool en de meisjes naar de Antoniuschool.

Naar aanleiding van het artikel 'Van Huize Sint Bavo tot Nieuw Overbos' in *HeerlijkHeden* 163 schreef de heer K. Ledeboer, één van de bewoners van het aangrenzende Kennemeroord ons. Het gaat om de bezwaarprocedure van bewoners van Kennemeroord tegen het bouwplan van Nieuw Overbos en met name tegen de omvang van het gebouw. Anders dan in ons artikel staat, is het niet tot een procedure bij de Raad van State gekomen; wel bij de rechtbank Haarlem, maar toen deze de aangevoerde bezwaren niet deelde werd uiteindelijk afgezien van een vervolprocedure bij de Raad van State. Ten aanzien van de opknapwerkzaamheden van het bos, het 'Sorghbos', stelt de schrijver van de brief dat Sint Jacob nogal laat, namelijk in 2013 in plaats van in 2005, daarmee begonnen is.

Op pagina 31 staat één keer Burgemeester van Lenneplan in plaats van Van Lennepweg.

Een leuke aanvulling is nog deze kleine anekdote: kapper Knippers van de Binnenweg in Heemstede kwam eind jaren veertig de bejaarde bewoners van de Bavostichting's ochtends scheren. Zijn zoon Han zeepte alle gezichten in, voordat hij naar school ging, waarna zijn vader het scheerwerk deed.

Cultuurhistorie leidend in nieuw beheerplan Groenendaal

In *Groenendaal van buitenplaats tot wandelbos*, het boek over Groenendaal dat de HVHB in 2013 heeft uitgebracht, hebben we de geschiedenis van het gebied beschreven, maar ook het gemengde karakter daarvan in beeld gebracht. Een karakter waarin cultuurhistorie, natuur en recreatie hand in hand gaan. Ook op het minisymposium dat de HVHB eind 2013 samen met de gemeente heeft georganiseerd, is de waarde van dat gemengde karakter nog eens duidelijk onderstreept.

Inmiddels heeft de gemeente een nieuw beheerplan voor Groenendaal vastgesteld, voor de periode 2015-2032. Het vorige beheerplan dateerde van 1992. Daarin lag de nadruk op ecologisch beheer. Dit plan was vooral gericht op natuurontwikkeling en recreatie. Daardoor zijn enkele cultuurhistorische elementen minder goed zichtbaar geworden. In de voorbereidingen voor het opstellen van het nieuwe beheerplan heeft de gemeente nadrukkelijk ook enkele partijen betrokken die Groenendaal een warm hart toedragen, waaronder de Vrienden van het Wandelbos Groenendaal en de HVHB. In de besprekingen die de HVHB met ambtenaren van de gemeente heeft gevoerd, hebben we steeds de nadruk gelegd op de cultuurhistorische waarde van Groenendaal. Het is immers een voormalige buitenplaats, waar nog veel van te zien is, zoals enkele fraaie lanen (denk aan de Beukenlaan en de Adriënnelaan), de lindekom en de Belvédèreheuvel. Volgens de HVHB dienen die elementen versterkt te worden, zodat de geschiedenis van het gebied duidelijker wordt, maar ook om de belevingswaarde van Groenendaal te vergroten. Groenendaal is meer dan een recreatie- en natuurbos, het is ook een cultuurbos.

Tot onze vreugde heeft de gemeente de aanbevelingen van de HVHB overgenomen. De hoofddoelstelling van het nieuwe beheerplan luidt: 'De beleving van de cultuurhistorische waarde van het bos versterken, met behoud van de grote ecologische variatie en de mogelijkheden voor diverse vormen van recreatie.'

Zichtlanen

Maar hoe pak je dat aan: het versterken van de cultuurhistorische waarde? In het beheerplan zijn op blz. 18 enkele mogelijkheden opgenomen (zie www.hv-hb.nl > Actueel > Beheerplan Groenendaal). Een dilemma is wat je doet met de zichtlanen als de bomen niet meer gezond zijn. In één keer alles kappen en vervangen door nieuwe bomen, of alleen de echt slechte bomen vervangen? En als je historische bouwwerken zou willen terugplaatsen, zet je dan een replica van het oude neer? Of een eigentijds bouwwerk of kunstwerk met een speelse verwijzing naar het verleden? Vragen genoeg dus. Maar dat mede dankzij de HVHB in het beheerplan Groenendaal 2015-2032 de cultuurhistorie leidend is, is iets waar heel Heemstede blij mee mag zijn.

► Op de roze delen van de kaart is het cultuurhistorisch karakter toonaangevend. Hier is het beeld belangrijker dan de natuurwaarde.

Groenendaalboek nog verkrijgbaar

Het nieuwe beheerplan kijkt vooral naar de toekomst van Groenendaal, in de uitgave *Groenendaal – van buitenplaats tot wandelbos* hebben we beschreven hoe dit bijzondere gebied zich de afgelopen eeuwen ontwikkeld heeft. Het is nog steeds verkrijgbaar (240 blz., rijk geïllustreerd, € 24,95, ledenprijs € 19,95, bestellen via bestellen@hv-hb.nl).

Interessant om te lezen

Onze historisch zo rijke omgeving was eind 2014 en begin 2015 de inspiratie voor een aantal interessante boeken, alle mooi verzorgd met veel kleurrijke afbeeldingen. Wij zetten ze hier op een rijtje. Alle boeken zijn verkrijgbaar in de boekhandel.

De *Historische atlas van Kennemerland* verscheen in november 2014. De atlas beslaat het gebied tussen Petten en de Hondsbossche Zeewering in het noorden en de Kennemer Beek bij Bennebroek in het zuiden. Met 40 kaarten en ruim 140 afbeeldingen schetst de auteur 'in grote lijnen en aansprekende details' de geschiedenis van dit gebied.

Ben Speet, *Historische atlas van Kennemerland*, 80 blz., 25x33 cm, € 29,50, ISBN 9789460041723, Uitgeverij Vantilt, Nijmegen.

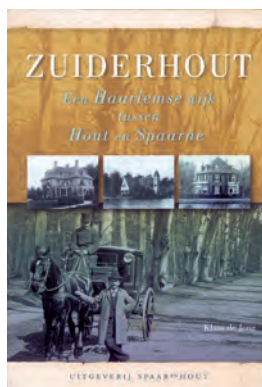
In november 2014 lag ook het boek *Elswout, van buitenplaats tot wandelbos* in de winkel. Auteur Huub Schous vertelt de geschiedenis van deze goed bewaarde buitenplaats met z'n dagelijks toegankelijke tuinen en bos in de Engelse landschapsstijl. Dat alles geïllustreerd met meer dan 230 afbeeldingen in kleur.

Huub Schous, *Elswout, van buitenplaats tot wandelbos*, 192 blz., 17x24 cm, € 24,95, ISBN 9789491936029, Uitgeverij Loutje, Haarlem.

In maart 2015 verscheen als deel 85 in de serie 'Haarlemse miniaturen' *Zuiderhout, een Haarlemse wijk tussen Hout en Spaarne*. Klaas de Jong beschrijft de geschiedenis van de wijk die begrensd wordt door het Spaarne, de Craynestervaart, de Zuiderhoutlaan

(tot de Spanjaardslaan) en de Oosterhoutlaan. Behalve voor de buitenplaatsen Zuiderhout en Oosterhout is er veel aandacht voor de hedendaagse wijk. Voor Heemstedenaren verfrissend: de annexatie van 1927 wordt nu eens van de Haarlemse kant bekeken.

Klaas de Jong, *Zuiderhout, een Haarlemse wijk tussen Hout en Spaarne*, 192 blz., 15,5x23 cm, € 20,00, ISBN 978 90 8683 0510, Uitgeverij Spaar en Hout, Haarlem.

In februari 2015 werd *De Amsterdamse buitenplaatsen – een vergeten stadsgeschiedenis* gepresenteerd. In de 17de en 18de eeuw lieten rijke Amsterdamse kooplieden in de wijde omgeving van de stad buitenplaatsen aanleggen om daar de zomer door te brengen. In Kennemerland, maar ook langs de Vecht en de Amstel en in de Beemster, het Gooi en 's-Graveland. René Dessing, woonachtig op *Huis te Manpad* in Heemstede en directeur van de stichting Kastelen – Buitenplaatsen – Landgoederen (SKBL), geeft in zijn boek een overzicht van de ongeveer zestig buitenplaatsen die er nog te vinden zijn. Hij beschrijft niet alleen de geschiedenis, maar ook wat er op de buitenplaatsen allemaal te zien en te doen is. Op de voorjaarsbijeenkomst van de HVHB op 4 juni geeft René Dessing een lezing over de buitenplaatsen (zie blz. 43).

René W. Chr. Dessing, *De Amsterdamse buitenplaatsen – een vergeten stadsgeschiedenis*, 224 blz., 17x24 cm, € 19,95, ISBN 978 90 5345 491 6, Uitgeverij Matrijs, Utrecht.

Illustratieverantwoording

Heemstede in actie: 'Eet soep voor Puttershoek'

Blz. 3 (boven): www.entoen.nu/watersnood/beeld-en-geluid/kaart-overstromingen
Blz. 3 (onder), 4, 5, 6 (boven), 8, 9 (rechts): collectie Stichting Oud-Puttershoek
Blz. 6 (onder): collectie HVHB
Blz. 9 (links): foto's Marloes van Buuren
Blz. 10: foto Theo Out

George van Raemdonck, een flamboyante Belg in Heemstede

Blz. 11, 14, 16 (onder): via Jos Rampart, rechthebbende Cathy Van Bauwel Colet
Blz. 12 (boven): Hoogheemraadschap Rijnland, www.archieven.nl
Blz. 12 (onder): collectie HVHB
Blz. 13: collectie Hanneke Prins-Roozen
Blz. 15: collectie Cathy Van Bauwel-Collet
Blz. 16 (boven): Noord-Hollands Archief
Blz. 16 (onder): overgenomen uit J. Rampart, *Het leven en werk van George van Raemdonck (1888-1966)*, Halsteren 2014
Blz. 17 (links): overgenomen uit *Bulletje en Bonestaak, De Wereldreis*
Blz. 17 (rechts): overgenomen uit A.M. de Jong, *Vacantiedagen*

Luchtgevecht boven Bennebroek, 3 mei 1943

Blz. 18: http://nl.wikipedia.org/wiki/Lockheed_Ventura
Blz. 19 (boven): www.rafmuseum.nl
Blz. 19 (onder): <http://ww2today.com>
Blz. 20 (boven): Noord-Hollands Archief
Blz. 20 (onder): <http://www.wallpaperhere.com>
Blz. 21 (boven): <http://1940-1945.bennebroek.nl>
Blz. 21 (onder): www.felwell.net
Blz. 22: collectie CRASH Luchtoorlog- en Verzetsmuseum '40-'45

Annie Klots: een bijzondere juf met een bijzonder grafmonument

Blz. 23, 26 (rechtsonder): Noord-Hollands Archief
Blz. 24: collectie HVHB
Blz. 25 (links): <http://www.noord-hollandsarchief.nl/kranten>
Blz. 25 (rechts): foto Theo Out
Blz. 26 (boven): collectie Wil Rozelaar-Bouwman
Blz. 27 (linksonder): foto Marloes van Buuren

Van lood en zink tot gloeilampen: de firma G. Rekoert

Blz. 27 (onder): <http://www.noord-hollandsarchief.nl/kranten>
Blz. 29 (onder), 32: foto's Theo Out
Overige afbeeldingen blz. 27-33: collectie familie Rekoert

Het 'Adriaen Pauwhuis' en de blekersfamilie Visser

Blz. 34: foto's Theo Out
Blz. 36: collectie Noord-Hollands Archief
Blz. 38 (advertenties): <http://www.noord-hollandsarchief.nl/kranten>
Overige afbeeldingen blz. 35-39: collectie E. Visser

De kanonnen van Bennebroek

Blz. 40: collectie Rijksmuseum
Blz. 41 (boven): Noord-Hollands Archief
Blz. 41 (onder), 42 (linksboven): collectie Martin Bunnik
Blz. 42 (linksonder): foto Martin Bunnik
Blz. 42 (rechtsonder):

Van het bestuur

Blz. 43-48: foto's Theo Out
Blz. 50: foto Marloes van Buuren
Blz. 51 (kaart): gemeente Heemstede

Nieuw als lid/abonnee

Bennebroek

Dhr. H. Hemkes

Dhr. R. Smeets

Dhr. J. Striekwold

Haarlem

Dhr. R. van der Veen

Santpoort Zuid

Fam. A. Koop

Heemstede

Dhr. J. Bening
Dhr. T. Boxem
Fam. A. Broek en Dekker
Dhr. C.M.P. Buijs
Mw. D.C.M.E. Dorhout Mees
Mw. I.A. de Graaff
Mw. C. de Groot
Mw. M.Th. Meijs (Icarus)
Dhr. G.M. van Schie

Zandvoort

Fam. M. Reijnders-van Till

Buitenland

Dhr. H. Vernooij, Vinsobres (Frankrijk)
Dhr. H.A. van den Berg, Balen (België)

▼ Op de Kunstbeurs (27 t/m 29 maart) heeft de HVHB weer een aantal nieuwe leden mogen inschrijven.

